

11. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE TARIM SEKTÖRÜ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılın başına kadarki büyüme döneminde, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, ekonomik hayatın canlanması, ürünlere pazar sağlanması konularında önemli işler yapılmıştır. Gerileme dönemiyle birlikte başarılan gelişmeler etkinliğini kaybetmeye başlamış, vergi yükü altında zorlanan, ürününü satmakta serbestisi kısıtlanan, angarya işlere koşturulan, alım gücü düşen, can ve mal güvenliği azalan, yokluk ve kıtlıkla boğuşan bir tarım kesimi ortaya çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devir aldığı yapıda, ekonomik tarıma dayalı ürün pazarı gelişmemiş, üretim deseni hububat ağırlıklı, tarım ürünü talebi üretimi yönlendirecek nitelikte değil, tarıma dayalı sanayi cılız, pazarlama alt yapısı yok, teknoloji ilkel, teknoloji ürünü girdi kullanımı yok seviyededir. Türkiye'de tarım kesimi ağır ve güç koşullar altında Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ilan edildiği tarihe ulaşmış, Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın etkileri de bu tabloya eklenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte tarımın problemlerinin çözümü yönünde Atatürk'ün önderliğinde çalışmalar başlanmıştır.

Öncelikle, Osmanlı'dan devralınan kurumlar tasfiye edilmiş, sonra tarım kesiminde geniş bir kurumsallaşma hareketi ve eğitim çalışmaları başlatılmıştır.

1923 yılında çıkartılan bir yasayla canlı hayvanlar üzerinden alınan dış alım vergisi kaldırılmış, tarım makinaları dışalımına sübvansiyon uygulaması başlatılmıştır.

1924 yılında Ziraat Vekaleti (Tarım Bakanlığı) kurularak tarım ilk defa bağımsız bir bakanlık olarak örgütlenmiştir.

1926 yılında Hayvan Islahı Kanunu, 1928 senesinde Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu, Buğday Kanunu, Ziraî Mücadele Kanunu gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Aynı yıl, tarımdaki işgücü noksanlığının giderilmesi için bir dizi önlemin alınmasını öngören yasa kabul edilmiştir. Her köylüye, savaş nedeniyle dul ve yetim kalanların arazilerinde haftada bir gün çalışma zorunluluğu getirilmiştir.

Çiftçinin yaşam standardını yükseltmek amacıyla, muhtaç çiftçilere öküz, saban, tohum almaları için 100 milyon lira olan bütçeye 4 milyon lira ödenek konularak, çiftçilere uzun vadeli ve faizsiz kredi verilmiştir.

Tarımsal mücadele için gerekli kamu kurumları oluşturulmuş ve zararlılarla mücadeleye başlanmıştır.

İthal edilen ve ülkede üretilen aşı ve serumlarla, özellikle savaş yıllarında yaygınlaşmış olan bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele

başlatılarak sığır vebası bulunan köy sayısı 1922 yılında 1947 iken 1923 senesinde 989'a, 1924 yılında ise 40'l'e inmiştir.

1924 yılında çıkartılan bir yasa ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nde findık, portakal, limon, mandalina ve çay üretimi özendirilmiştir.

O dönemde devlet bütçesinin % 40'ını oluşturan Tarımsal Vergilerin en önemlisi olan Aşar Vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde çıkartılan bir yasa ile kaldırılarak, köylü üzerindeki yük hafifletilmiştir. Bu durum kısa sürede olumlu sonuçlar vermiş ve tarım, savaş sonrasında en hızlı gelişen sektörü olmuştur.

Türkiye'de su işleri teşkilatı 1924 yılında kurulmuştur. Aynı yıl Ankara'da Zirai Mücadele Şubesi Müdürlüğü'nde kurulmuştur.

4 Mart 1925 tarihinde Tekel İdaresi'nin kurulması, tarım açısından diğer önemli bir adım olmuştur.

1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile tapu siciline kayıtlı, tescil isteminde bulunan kişi tarafından 20 yılda malik olarak kullanılan hazineye ait toprakların, özel mülkiyete geçirilmesine olanak tanınmasıyla, yerel siyasal güç sahiplerinin kamu topraklarını mülkiyetlerine geçirmeleri, 1950 yılı sonrası makinalaşmayla birlikte çayır ve mer'aların özel mülkiyete geçirilmeleri, mer'aların, tarla alanı olarak açılması, erozyonun hızlanması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır.

1927 yılında buğday verimi 64 kg/da gibi son derece düşüktü. 280 bin hektar olan sanayi bitkileri ekim alanının % 35'inde pamuk, % 25'inde tütün, % 16'sında susam yetiştiriliyordu. 1920'lerde ayçiçeği ekimi Türkiye'de henüz bulunmazken, şeker pancarı 1920'li yılların ortalarından itibaren tarımına başlanan bir bitkidir.

Un, unlu mamuller, pirinç, içki, süt, konserve, deri, deri eşyalar, kemik ve kıldan yapılan eşyalardan oluşan tarıma dayalı sanayi, 1927 yılında, Türkiye'nin toplam sanayi üretimi içinde % 65 pay almaktaydı.

1928 yılında tüm tarım okulları geçici olarak kapatılmıştır. Bunların yerine 1930 senesinde İstanbul, Bursa, İzmir ve Adana'da birer Orta Ziraat Okulu ile Ankara'da bir Yüksek Ziraat Okulu açılmıştır. Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Okulu 16 Haziran 1933'de Yüksek Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüştür. Bu Enstitü kuruluşu ve faaliyetleri itibariyle bir Tarım Üniversitesi'dir. Enstitü, Ziraat, Orman, Veteriner, Ziraat Sanatları, Tabii Bilimler isimli beş fakülteden oluşmaktaydı.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluş ve işleyişi yasalarla düzenlenmiş ve dönemine göre oldukça iyi bir demokratik yapı oluşturulmuştur.

Türkiye tarımını inceleyip, önerilerde bulunmak üzere 1928 yılında Almanya'dan 11 kişilik bir uzmanlar kurulu davet etmiş, bu kurul tarım alanında modern bir yükseköğretim kurumunun açılmasını önermiştir. Bunun üzerine ileride Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün yerleşeceği binaların yapımına 1928'de başlanmış, 1930'da da Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün yasa tasarısı hazırlanarak 24 Mayıs 1933'de TBMM'ne sevk edilmiş, 10 Haziran 1933 günü 2291 sayılı Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu olarak kabul edilmiştir. Yasanın 1. Maddesinde Enstitü'nün; Tabii Bilimler, Ziraat, Orman, Baytar ve Ziraat Sanatları ismiyle beş fakülteden oluşan akademik bir müessese olduğu, ders okutup, kendi alanında ilmi, fenni araştırmalar yapıp, düşünce ve fikirler verip, yayım yapacağı belirtilmiştir.

Yüksek Ziraat Enstitüsü 30 Ekim 1933 günü büyük bir törenle açılmıştır. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün rektörü Profesör Friedrich Falke'dir.

Fakülteler çeşitli enstitülere ayrılmışlardır. Bunlar:

- 1- İktisadiyat Enstitüsü
- 2- Nebat Yetiştirme ve Islahı Enstitüsü
- 3- Zootekni Enstitüsü
- 4- Sütçülük Enstitüsü
- 5- Meyvecilik Bağcılık ve Bahçivanlık Enstitüsü
- 6- Suculuk Enstitüsü
- 7- Toprak Enstitüsü
- 8- Zirai Kimya Enstitüsü
 - a) Nebat Gıdaları Şubesi
 - b) Hayvan Gıdaları Şubesi
- 9- Zirai alet ve Makinaları Enstitüsü
- 10- Zirai Hammaddeler Enstitüsü
- 11- İhtimar sanatları Enstitüsü
- 12- Ormancılık Enstitüsü
- 13- Nebati Lif ve Boya Maddeleri Araştırma ve Köy Sanatları Enstitüsü
- 14- Hıfzısıhha ve Mikrobiyoloji Enstitüsü
- 15- Patoloji Enstitüsü
- 16- Parazitoloji Enstitüsü
- 17- İç hastalıkları Enstitüsü
- 18- Cerahi Enstitüsü
- 19- Fizyoloji ve Farmakoloji Enstitüsü
- 20- Anatomi Enstitüsü
- 21- Zooloji Enstitüsü
- 22- Nebat Enstitüsü
- 23- Jeoloji ve Mineraloji Enstitüsü
- 24- Umumi Kimya Enstitüsü
- 25- Fizik Enstitüsü
- 26- Orman Yetiştirme ve Bakma Enstitüsü
- 27- Orman Koruma ve Mücadele Enstitüsü
- 28- Orman Amenajman ve Siyaseti Enstitüsü

- 29- Orman Haslat ve İşletme İktisadı Enstitüsü
- 30- Orman İşletme ve Kıymetlendirme Enstitüsü
- 31- Orman Mühendisliği Enstitüsü
- 32- Keodasi ve Fotogrametri Enstitüsü

YZE 'nünü Muhlis Kütüphanesi dönemin Türkiye'sinin en düzenli ve zengin kütüphanesi olup 50.000 cilt kitap yer almıştır.

Enstitüde, kız-erkek tüm öğrencilerin günleri ders, uygulama, mütalaa ve sporla geçmiştir. YZE' ne girmek isteyen öğrenciler bir yıl süre ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu tarafından işletilen Orman Çiftliği'nde tecrübe devresine tabi tutulmaktadır. Önce stajyerler beşer talebeden oluşan küçük gruplar halinde küçük çiftliklere verilmekte ve çiftliğin her türlü faaliyetinden sorumlu tutulmaktadırlar. Bunlar sürüp, ekip, biçip, ürünü ambara teslim etmektedirler. Çiftliğin başarısı, stajyerlerin başarısını göstermektedir. Stajyerlere lisan dersi ve profesörler tarafından haftada iki defa pratik konferanslar verilir. Yıl sonunda yapılan uygulamalı ve teorik sınav sonucunda başarılı olanlara fakülte derslerini izleyebileceklerine ait bir belge verilir

YZE' nde beden ve spor işlerine özel önem verilmekte ve bu iş, esaslı bir programla yürütülmektedir. Enstitünün spor alanlarının gezilip, görülmeye değer yerler olduğu ifade edilmektedir. Toplam talebenin aynı anda spor yapabileceği spor alanı ve malzeme vardır. YZE'nün 1939 yılı mezunlarının 24'ü erkek, 11'i kızdır. 1940 yılında toplam öğrenci sayısı 704'tür.

Kuruluşun ardından hızla bilimsel araştırmalara başlanmıştır. 1934-35 kış yarıyılında üç doktora çalışması tamamlanırken 31'ide devam etmekteydi. Türkiye'de, kimya alanında hazırlanan ilk doktora tezi Nuri Refet Korur'un "Türkiye'de Nebat Boyaları" isimli çalışması olup 6 Mayıs 1936'da kabul edilmiştir. 15 yıl içinde Veteriner Fakültesi dışında 71 tane kapsamlı bilimsel araştırma yapılmıştır. Yüksek Ziraat Enstitüsü 4936 sayılı ve 13 Haziran 1946'da kabul edilen Üniversiteler Kanunu'nun kapsamı dışında bırakılarak varlığını sürdürmüştür. Daha sonra Enstitü'nün 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu kapsamına alınarak Ankara Tarım Üniversitesi'ne dönüştürülmesini öngören yasa taslağı Bütçe Komisyonu'nda kabul edilmeyerek, Yüksek Ziraat Enstitüsü tarihe karışmıştır.

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunda 20 kadar Alman profesör görev almıştır.

Enstitüde akademik yükselmeler bilgi ve bilimsel araştırma yeteneği ile tecrübeye de dayalı olarak saptanan kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 170 milyon lira olan dış ticaret hacminde ithalatın payı %70, ihracatın ise %30'dur. 1926 yılında ihracatın, ithalatı karşılama oranı %80 iken, dünya ekonomik buhranından dolayı 1929

senesinde % 60'a gerilemişti.

1927 yılında Türkiye'de fazla nüfusun % 81,6'sı tarımla uğraşmaktaydı. Bu yıllarda mevcut arazinin işlenmesine yeterli olmayan nüfus 1935-1945 yılları arası dışında sürekli artış göstermiştir.

1927 senesinde tarıma elverişli arazinin % 8,59' unu tarla arazisi, % 6,15'ini çayır arazisi, % 53,80'ini mer'a arazisi oluşturuyordu. Çiftçi ailesi sayısı 2.527.000, tarım işletmesi başına düşen tarım alanı 24,9 dekadı. Aynı yıl toplam 15711 tarım alet ve makinası (traktör, çayır makinası, tırmık, biçerbağlar, harman makinası, tınaz makinası, triyör) vardı. Tarla ürünleri ekilişi içinde hububatın payı % 89,6, baklagillerin % 4, endüstri bitkilerinin % 4,8, yağlı tohumların % 1,1, yumru bitkilerin % 0,5 idi.

Sebze ve meyve alanları, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hem miktar hem de oransal olarak artmış, sebze ve meyve üretiminde de önemli gelişmeler olmuştur.

1930 yılında, Yurt Dışından Getirilecek Tohumlardan Gümrük Resmi Alınmasına Dair Kanun, 1934'da Buğday Koruma Karşılığı Kanunu, 1938 yılında da Tütün Kanunu çıkarılmıştır.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde araştırma istasyonları, fidanlıklar, deneme yerleri kurulmuştur. Buralardan üreticiye hizmet ve fidanlar verilmiştir. 1934 yılında Bitki ve Hayvanlar İle Ürünlerinin Muayene ve Temizleme İşleri İçin Kurulacak Fenni Kurumlara Dair Kanun, 1936 senesinde Bitkileri Hastalıklardan ve Zararlı Böceklerden Koruma Kanunu, 1939'de Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşıltilması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. 1937 yılında İzmir/Bornova'da Zeytincilik İstasyonu açılmıştır.

Dağınık köylerin birleştirilmesini ve köylerin kalkındırılmasını amaçlayan bir yasa tasarısı 1937 yılında hazırlanmıştır. Aynı yıl kurulan Ziraî Kombinalar, toprak reformu ve köy enstitüleri ile birlikte tarımda önemli adımlar atılmıştır.

1937 yılında Ziraat Bankası'nın olanakları artırılıp, iktisadi devlet teşekkülü durumuna getirilmiştir. 1935 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri, 1938 senesinde Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur. Sulama çalışmaları genişletilip Anadolu 12 su bölgesine ayrılmıştır. Bu yoğun çalışmalar 1945 yılına kadar sürmüş ise de beklenenin gerisinde kalmıştır.

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü' nün (eski adıyla Devlet Üretme Çiftlikleri) çekirdeğini oluşturan Ziraî Kombinalar Teşkilatı 1937 yılında, Devlet Ziraat İşletmesi Kurumu 1938 yılında kurulmuştur. Bu teşkilatların 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı yıllarında, halkın beslenmesine önemli

katkıları olmuştur.

1942 yılından itibaren de Tarım Bakanlığı'na boş duran devlet arazisi üzerinde Devlet Çiftlikleri kurarak, devlet hesabına tarım yapmak görevi verildi.

1944 senesinde ise tarım alet ve makinaları, kimyasal gübre ve tarımsal mücadele ilaçlarını temin edip, çiftçiye ulaştırması amacıyla Zirai Donatım Kurumu kuruldu.

Verimliliği önemli ölçüde etkileyen tohumluk kullanımında 1960 yılına kadar daha çok yerli popülasyonlardan saflaştırılmış olarak yetiştirilen çeşitlerden yararlanılmıştır. 1960 senesinden sonra yurt dışından verimli çeşitler ithal edilmiştir. İthalatın yanısıra ülkemizde de ıslah çalışmalarına hız verilmiştir.

Meyve üretiminde önemli artışlar olurken, hayvan sayısı ve hayvan başına verimde de artış sağlanmıştır.

1927-1950 yılları arasında koyun sayısı % 127, kılkeçi % 112, tiftik keçi % 154, sığır % 46, kümes hayvanları sayısı % 164 artmıştır.

Yerli ineklerde süt verimi 350-500 kg'dan 700-1200 kg'a çıkmış, kültür ve melez ineklerde ise 3000 kg'ı geçmiştir. Tavuk başına yumurta verimi de yılda 50-70 adet/tavuk iken 120-150 adet/tavuk olmuştur.

İlk karma yem fabrikası, Yem Sanayi A.Ş.'nin kurulduğu 1956 yılında üretime başlamıştır.

11.1.Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi

a) Ulusal Gelir Yönünden

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren tarımsal üretimde devamlı artış olmuştur. Tarım sektörünün gayrisafi yurt içi hasılası (GSYH) cari olarak yıldan yıla yükselirken, sanayi ve hizmetler sektöründeki hızlı artışlar nedeniyle GSYH içinde tarım sektörünün payı azalmıştır.1998 yılından sonra GSYH= Tarım+Sanayi+Hizmet+Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri+Vergi ve Sübvansiyon şeklinde hesaplanmıştır. (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye'nin GSYH'da Sektörlerin Payları % (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri	Vergi - Sübvansiyon
1923	43.1	10.6	46.3	-	-
1925	44.7	8.6	46.4	-	-
1935	38.8	15.7	45.4	-	-
1945	39.0	15.6	45.4	-	-
1955	37.5	14.7	47.8	-	-
1963	34.6	17.1	48.3	-	-
1973	24.5	19.3	56.2	-	-
1984	20.3	23.1	56.6	-	-
1996	14.0	27.7	58.3	-	-
2000	12.2	32.1	52.8	5.1	8.0
2003	11.4	31.2	54.1	4.9	8.2
2005	10.6	32.0	54.4	5.4	8.4
2010	9.4	32.7	57.3	7.9	8.4
2013	9.2	32.9	58.3	8.9	8.5

Kaynak: TÜİK

Çizelge 1'den görüldüğü gibi GSYH içinde sektör olarak hizmetlerin payı dönem boyunca en yüksek olmuştur. Bunu 1984 yılına kadar tarım izlerken, saha sonraki yıllarda hizmetler, sanayi ve tarım biçiminde GSYH içindeki paylarına göre sektörler sıralanmaktadır. Tarımın GSYH'daki payı 1923 yılından itibaren genel olarak azalmaya başlamış ve % 43.1'den 2013 yılına gelindiğinde % 9.2'ye inmiştir. Tarım sektörü, tarıma dayalı sanayiye hammadde vermektedir. Sanayi içinde de, tarıma dayalı sanayi önemli bir yer alır. Gıda, içki, tütün ve tütün mamulleri, dokuma ve giyim, orman ürünleri, kağıt, deri ve mamulleri sanayileri tarıma dayalı sanayilerdir. Hizmetler ve sanayi sektörlerindeki gelişmeler sonucunda tarım sektörünün GSYH'daki payının daha aşağılara inmesi beklenmektedir.

Sektörlerin farklı gelişme hızları nedeniyle ekonomi içindeki ağırlıkları değişmektedir. Gelişme aşamasındaki ülkelerde tarımın payının belli bir miktarda azalması doğaldır. Tarım nüfusunun en az bu azalmaya paralel olarak azaltılamaması halinde, tarımdaki insanların GSYH'dan aldıkları payın azalmasından dolayı gelir seviyelerinde bir düşüş ortaya çıkacaktır.

Sektörlerin GSYH içindeki paylarında görülen değişimlerle tarımın önemini kaybettiği gibi bir anlam çıkartılmamalıdır. Tarımın üretim değeri mutlak olarak devamlı artış göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerde GSYH içinde tarımın payı % 2 civarındadır. Japonya'da GSYH içinde tarım 1870'li

yıllarda % 63 oranında iken bu oran günümüzde % 2' lere inmiştir.

b) Nüfus ve İstihdam Yönünden

Ekonomik hayatın yapıcısı insan olduğundan, nüfusla ekonominin ilişkisi sıkıdır. 1927 yılında Türkiye nüfusu 14.25 milyon kişi, 1960'da 27,83 milyon kişi, 1980'de 44,7 milyon kişi, 2013 senesinde ise 76,6 milyon kişidir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Yıllara Göre Türkiye Nüfusu

Yıllar	Toplam Nüfus Miktarı (Bin Kişi)	Kırsal Nüfusun Oranı (%)
1927	13.650	75,80
1950	20.947	75,00
1960	27.755	68,10
1980	44.737	56,10
1990	56.473	41,00
2000	67.803	35,00
2008	71.517	25,00
2012	76.668	22,70

Kaynak: TÜİK

Türkiye'de kırsal nüfusun, genel nüfusa oranı cumhuriyet döneminde devamlı düşmüştür. 1927'de % 75,80 olan kırsal nüfus oranı 2012 senesinde % 22,70'e gerilemiştir. Kırsal nüfus 1980 yılına kadar mutlak olarak artmış, bu yıldan sonra mutlak olarak azalmaya başlamıştır. Kırsal kesimden kente doğru tek taraflı göç sürmektedir.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörü önemli bir istihdam alanıdır. Genellikle mevsimlik gizli işsizliğin hüküm sürdüğü sektörünün 12 ve daha üzeri yaştakilerin istihdamında aldığı payı Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Tarım Sektöründe İstihdam

Yıllar	İstihdam Edilenlerin Sayısı (1000 Kişi)	Toplam İstihdamdaki Payı (%)
1923	4850	90,0
1930	5605	88,0
1950	7939	85,0
1960	8940	75,0
1970	8835	64,0
1980	8960	54,0
1990	9233	48,0
2000	9200	43,0
2002	7458	34,9
2005	5154	25,7
2010	5683	25,2
2013	6028	23,5

Kaynak: TÜİK

Hizmetler ve sanayi kesimlerinin gelişmesi ve istihdam alanlarının artmasıyla tarımın toplam istihdam içindeki oranı da 1923 yılında %90 iken 1960'da %75'e, 2002 senesinde %34,9'a, 2013 senesinde %23,5'a gerilemiştir. Bu oran hala oldukça yüksektir. Toplam sivil istihdamda, tarımsal istihdamın payı A.B.D.'nde %2,8; Avrupa Birliği'nde %5,6; Japonya'da %6; Macaristan'da %4; Meksika'da %25,7; Norveç'te %5,5; Polonya'da %24,6; OECD ülkelerinde %9; İsviçre'de %4,4'dür.

Tarımda tam istihdam sağlamak ve tam istihdam dışında kalan nüfusu planlı bir şekilde sanayi ve hizmetler kesimlerine kaydırabilmek için ülkede yatırımların artması, kırsal sanayiye önem verilmesi kaçınılmaz olup, konu sosyal ve ekonomik boyutları ile Türkiye'de önem taşımaktadır.

c) Tarıma Dayalı Sanayi Yönünden

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1923-1933 yıllarında imalat sanayi başarılı bir dönem geçirmemiştir. Bunun nedenleri Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye 1929 yılına kadar koruyucu gümrük politikalarına başvurma olanağının verilmemiş olması ve İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen milli sanayiye koruma önlemlerinin alınması ve ilgili yasaların çıkartılmasının 1927 yılının sonlarına kadar gecikmiş olmasıdır. Bu sanayi kolunu desteklemesi için kredi gereksinmelerini karşılamaya yönelik Türkiye İş Bankası 1924 yılında kurulmuş olmasına rağmen 1927 senesinde Sanayi Teşvik Kanunu hükümlerine paralel bir kredi politikası yürütülmesinden çok, iştirakçilik yoluyla imalat sanayini desteklemek tercih edilmiştir.

Hereke, Feshane, Bakırköy, Beykoz fabrikaları yeni kurulan Sanayi ve Maden Bankası'na bağlanarak bunların günün koşullarına uygun olarak yenilenmesine gerek duyulmuştur. Bu bankaya, imalat sanayine kredi vermek

ve yeni işletmeler kurmak yetkisi de verilmiştir. 1929 yılından sonra gümrük himayesi vadedilmesi birçok girişimciye umut vermiştir ve bazı yeni yatırımlar yapılmıştır. Ancak 1929 senesinde ortaya çıkan dünya ekonomik krizi bu girişimler üzerine olumsuz etki yapmıştır. Buna rağmen 1923-1933 arasındaki 10 yıllık dönemde imalat sanayinde katma değer üç misli artmış, şeker ve çimento sanayileri kurulmuştur. Sanayi ve Maden Bankası 1932 yılında Sanayi ve Maden Bankası 'na dönüştürülerek kendine bağlı olan fabrikalar Sanayi Ofisi'ne bağlanmıştır. 1933 yılında 2262 sayılı kanunla Sümerbank kurulup, mevcut devlete ait imalat sanayi bu kuruluşun yönetimine verilmiştir. Sümerbank'ın kuruluşu ile devletin pamuklu kumaş ve pamuk ipliği gibi dünya ekonomisinde özel girişimlerle üretilen malları üretme ısrarı, özel teşebbüsün gelişmesi ve kendini göstermesi açısından önemli görülmüştür.

İmalat sanayinde katma değer sabit fiyatlarla 1933 yılına göre 1939 senesinde % 63,79 artmıştır. İmalat sanayinin GSMH içindeki payı ise 1933 yılında % 13,5 iken 1939'da % 14,7'ye çıkmıştır. 1950 yılından itibaren tarım ve tarım dışı mallarda iç talep ve fiyatların artması, imalat sanayini özel kesim için cazip duruma getirmiştir.

İlk bira fabrikası 1830 yılında kurulmuştur. Bundan sonra 1938 yılında Ankara'da ikinci bira fabrikası kurulmuş, üretim ve satışı devlet tekeline alınmıştır. Bu yıllarda 3 pamuk ipliği fabrikası, 82044 ip tezgahı ile 762 dokuma tezgahı da kurulmuştur.

Günümüzde tarıma dayalı sanayi, Türkiye ekonomisinin önemli bir alanıdır. Dünyada rasyonel tarım yapabilen ülkelerde tarım ürünlerinin yaklaşık % 60'ı sanayi tesislerinde yarı veya tam mamul ürün haline getirilirken, bu oran ülkemizde % 30'lar civarındadır. Tarıma dayalı sanayi tesislerinin sayı ve kapasite artışı, teknoloji ilerletme çalışmaları, çiftçinin sanayiye entegre olma gayretleri sürmektedir. Ancak gıda sanayinde işletmeler arasında önemli yapı farklılığı vardır. Sektörde hammadde ve finansman sorunlarından dolayı kurulu kapasitenin önemli bir kısmından yararlanılamamaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte ülkenin koşulları gereği desteklenen ve büyük atılımlar gösteren hammaddesini tarımdan alan sanayi, imalat sanayi içinde önemli bir yere sahiptir ve büyük atılımlar, yeni ürünler, teknik ilerlemeler ve uluslararası pazarlardaki payını genişletmek gayreti içinde bulunmaktadır.

Türkiye'de et ve ürünleri sanayinin tarihi, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra ilk mezbahayı İstanbul'da açması ile başlamaktadır. Bu tarihe kadar İstanbul'da sokaklarda yapılan kesim, çıkartılan bir ferman ile yasaklanmış ve etlerin taşınması ve dağıtılması düzene sokulmuştur. Bu ferman üzerine Yedikule'de 33 adet kesimhane yapılmıştır. Osmanlıların son zamanlarında şehirde kesim işlerine izin verilmeyip, kesimhaneler şehir dışında kurdurulmuştur. Ordunun et ihtiyacını karşılamak için Anadolu'da kurulan çeşitli Eminlikler vasıtasıyla yurt içi et piyasası

düzenlenmiştir.

Cumhuriyetle birlikte 1923-1952 arasında et sanayi üretimi belediye mezbahaları ile başlamıştır. Birincisi 1936 yılında düzenlenen Sanayi Kongresi'nde, hayvancılığın sanayi yönüyle ele alınması karara bağlanmış, 1949 yılında Amerikalı uzmanlar çağırılıp, raporlar hazırlattırılmıştır. Modern anlamda et sanayiyle ilgili faaliyetler 1952 senesinde Et ve Balık Kurumu'nun kurulması ile başlatılmıştır. 1982 yılında özel sektöre de kombina kurmak yetkisi verilmiştir. Et ve Balık Kurumu'nun bazı tesisleri özelleştirilmiş olup, özelleştirme çalışmaları sürmektedir.

Türkiye'de 1998 yılında et ve et ürünleri üzerine çalışan 644 işyeri vardır. Bunların kurulu kapasitesi 327247 ton/yıl olup bu kapasitenin % 31,32'si kullanılabilmiştir. Toplam 928 kontrollü kesim yapılan kombinada 2 milyon ton et/yıl kapasite bulunmaktadır. Et sanayinde 2000 yılında, kamu (% 7) ve özel (% 93) sektör olarak toplam 3 milyon ton/yıl kapasite mevcuttur. Bunun % 33'ü beyaz et, % 67'si kırmızı ete aittir.

Sümer Uygarlığına ait kalıntılar, insanoğlunun 5000 yıldan beri süt içtiğini ortaya koymaktadır. M.Ö. 26.yy.da Babil kabartmalarında süt ve süt kesigi temalarının işlendiği bilinmektedir. M.Ö. 8. yy.da Homer'in yazılarında süt ve süt kesigi ve peynir ile ilgili anlatımlara rastlanmaktadır. Mayalanmış sütü ilk kez Orta Asya göçebelerinin kullandığını ya da Balkanlarda kullanıldığını savunan tarihçiler vardır. Süt sanayi ile ilgili ilk işleme çalışmalarının Sovyetler Birliği, Orta ve Doğu Avrupa'ya; Moğollar, Persler ve Türklerle birlikte diğer göçebe kavimlerce götürüldüğü ifade edilmektedir. Süt ürünlerinin hazırlanışı 3000 yıl öncesine dayanmaktadır. Süt ürünlerinden yoğurt, kımız ve kefir gibi ürünleri dünyaya Türkler tanıtmışlardır. Türkiye'de ilk süt işletmesi 19. Yüzyılın sonlarında Kars'ta kurulmuştur ve silindir sistemi ile süt tozu yapımı gerçekleştirilmiştir. Atatürk Orman Çiftliği bünyesinde 1927 senesinde pastörize süt fabrikası faaliyete geçirilerek modern süt sanayinin temeli atılmıştır. 1963 yılında Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile süt sanayi ivme kazanmıştır. Daha sonra bu kurum özelleştirilmiştir.

Süt ve süt ürünleri sanayinde 1998 yılında 5512 işyeri vardır. Bunların kurulu kapasitesi 3,4 milyon ton/yıl, kapasite kullanım oranı % 30,5'dir.

Konserve sanayi konusunda ülkemizde ilk fabrika 1904 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Selanik'te, ikincisi İstanbul'da kurulmuştur. 1919 yılında İzmir'de, 1926 senesinde ise Bandırma'da konserve fabrikaları kurulmuştur. Bu alanda atölyeler ve orta büyüklükteki işletmeler 1948 yılında kurulmaya başlanmıştır. 1960 yılında 44 konserve fabrikasına ait 10 bin ton / yıl kurulu kapasiteye ulaşılmıştır.

Türkiye'de modern tekniklerle salça üretimine 1960'lı yıllarda başlanmış 1963 senesinden itibaren devletçe yatırım teşvikleriyle desteklenmiştir. 1980'li yıllarda domates salçası ihracatının artması, salça sanayindeki yatırımları artırmıştır. 1990'lı yıllarda dünya üretiminde A.B.D. ve İtalya'dan sonra üçüncü duruma gelinmiştir.

Türkiye'de ilkel yöntemlerle meyve suyu çıkartılması 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Modern yöntemlerle meyve suyu üretimi 1965 senesinde pilot tesislerde başlatılmıştır. 1970-1990 yılları arasında meyve suyu sanayi hızlı bir gelişme göstermiştir ve meyve suyu fabrikası sayısı 21'e çıkmıştır.

Dondurulmuş meyve ve sebze üretimi yapmak üzere ilk kez tamamen ihracata yönelik olarak 1973 senesinde Mey-Buz tesisleri faaliyete başlamıştır. Sanayideki asıl gelişme 1980 yılından sonra teşviklerle başlamış ve bazıları yabancı ortaklık üzere işletme sayısı 27'ye çıkmıştır.

Meyve ve sebze işleme sanayinde 2648 işyerinin toplam 2,4 milyon ton/yıl kurulu kapasitesine karşılık bu kapasitenin % 41,5'i kullanılabilirliktedir.

Bitkisel yağ ve ürünleri sanayinde 2315 işyeri üretim yapmaktadır. Kurulu kapasite 3,9 milyon ton/yıl olup kapasite kullanımı % 56,6'tür.

Türkiye'de makarna sanayi Cumhuriyetin ilk dönemleriyle birlikte faaliyete geçmiştir. İlk makarna fabrikası 1922 senesinde İzmir/Bayraklı'da kurulmuştur. 1950'li yıllara kadar makarna üretimi küçük tesislerde ve düşük kapasitelerde yapılmıştır. Üretim kapasitesi 1960-1970 yılları arasında yaklaşık üç kat artmıştır. Özellikle ihracat olanaklarının artmasıyla 1990'lı yılların başından itibaren kapasite artmış ve 700 bin ton/yıla ulaşmıştır. Bugün bölgesel talebi karşılamaya yönelik tesisler yanında, teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeye gelmiş çok sayıda fabrika faaliyette bulunmaktadır. 2000 yılında 900 bin tonluk kurulu kapasite ile Türkiye dünyanın en büyük makarna üreticisi ülkelerinden biri durumuna gelmiştir.

Un ve unlu ürünler sanayinde faaliyet gösteren işyeri sayısı 15360 ve kurulu kapasite 38,3 milyon ton/yıl olup kapasite kullanım oranı % 34,6'dır

Su ürünleri yetiştiriciliğinin ilk defa MÖ 2000 yıllarında Çin'de başladığı sanılmaktadır. MÖ. 475'de sazan balığı yetiştiriciliğiyle ilgili eserlere rastlanmıştır. Sazanın Asya kıtasından Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir.

Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliğinin 1970'li yıllarda gökkuşuğu alabalığı ile başladığı belirtilmektedir. İlk üretim tesisi özel sektörde Akyazı'da kurulmuş, daha sonra Devlet Üretim Çiftlikleri devreye girmiştir. İlk büyük girişim Yaşar Holding'in 1985 yılında İzmir/Çeşme'de kurduğu Çipura-Levrek yavru üretim tesisidir. Daha sonra Karadeniz'de kafeste Alabalık ve Salmon yetiştiriciliği, 1990'lı yılların ortalarında Akdeniz'de karides yetiştiriciliği başlamıştır.

Su ürünleri sanayinde 226 bin ton/yıl kapasiteli 57 işyeri, % 24,2 kapasite kullanımı ile faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye'de şeker fabrikaları kurulması amacıyla 1840-1899 döneminde ve sonrasındaki bazı girişimlerin hiçbiri uygulamaya geçirilememiştir. Şeker fabrikası kurulması Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu yönde ilk ciddi adım Uşak'lı Molla Ömeroğlu Nuri Şeker adında bir çiftçi tarafından atılmıştır. Uşak'ta, mahalli birçok müteşebbisin katılımıyla 1923 senesinde 600 bin TL sermaye ile kurulan Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş. 6.11.1925 tarihinde ilk şeker fabrikasının temelini atmış ve fabrika 17.12.1926 tarihinde işletmeye açılmıştır. 14.6.1925 tarihinde İstanbul'da 500 bin TL sermayeli İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş. kurulmuştur. 22 Aralık 1925 tarihinde Alpullu Şeker Fabrikasının temeli atılarak 26.11.1926 tarihinde fabrika ilk Türk şekerini üretmiştir. 1933 yılına kadar şeker ihtiyacı bu iki fabrika ile kısmen karşılanmıştır. 1933'de Eskişehir, 1934 yılında da Turhal Şeker Fabrikası işletmeye açılmıştır. Daha sonra bu dört şeker fabrikası, üç milli bankamızın eşit paylarla ortak olduğu Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. çatısı altında toplanmıştır. Şeker üretim faaliyetleri 1950 yılına kadar zaman zaman tevsi (genişletme) edilen dört şeker fabrikası ile yürütülmüştür. 1951 yılında hazırlanan "Şeker Sanayi Tevsi Programı" ile yeni şeker fabrikalarının kurulduğu bir döneme girilmiştir.

Türkiye'de şeker, şeker pancarından elde edilmektedir. Yıllık 2,5 milyon ton civarında şeker üretilebilmektedir. Şeker sanayinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 2'si bağlı ortaklık olmak üzere 26 şeker fabrikası ile hizmet vermektedir. Ayrıca, Pankobirlik'e ait Amasya, Konya ve Kayseri şeker fabrikaları üretimde bulunmaktadır. TŞFAŞ, dünyada şeker üreten şirketler arasında ilk 10'a girmektedir.

Şeker ve şekerli ürünler sanayinde 9038 işyerininin 842 bin ton kapasitesi vardır ve kapasite kullanım oranı % 42,5'dir.

Tütün, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1862 yılında devlet tekeli altına alınmıştır. 1884 senesinde bu tekelin işletme imtiyazı Fransız idaresine verilmiş 1923 yılında bu imtiyaz Cumhuriyet Hükümeti tarafından iptal edilmiştir. 1925 yılında 558 sayılı kanun ile tütün ve tütün mamulleri devlet tekeli altına alınmıştır. Bu uygulama 1926 yılında 907 sayılı, 1930 yılında 1701 sayılı ve 1938 yılında 1177 sayılı Kanunlarla sürdürülmüştür. 1986 senesinde 3291 sayılı kanun ve daha sonra yapılan düzenlemelerle tütün mamullerinin üretim, dağıtım ve pazarlamasındaki tekel kaldırılmıştır. Türkiye'de ilk sigara üretim tesisleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul-Cibali (1884), İzmir (1884), Adana (1885) ve Samsun'da (1887) kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde 1939 yılında Malatya, 1940 senesinde de Bitlis sigara fabrikası üretime başlamıştır. 1986 yılında sigara üretiminde tekel kalkınca, uluslararası sigara üreticisi firmalar Türkiye'de sigara üretim tesisleri kurmaya başlamışlardır. 2003 yılı Haziran ayında Tekel'in özelleştirilmesiyle ilgili ihale ilan edilmiştir. Tekel'e ait 9 adet sigara fabrikasının toplam sigara üretim kapasitesi 96,7 milyar adet/yıl, özel

sektöre ait 2 adet sigara fabrikasının ise 50,9 milyar adet/yıl'dır.

Türkiye'de çay üretimine yönelik ilk girişim 1888 yılında dönemin Ticaret Nazırı Esbahi İsmail Paşa tarafından yapılmış ve Uzakdoğu'dan getirilen çay tohumları Bursa'da ekilmiş ise de ekolojinin uygun olmamasından dolayı sonuç alınamamıştır. 1917 yılında Halkalı Ziraat Mektebi öğretilerinden Ali Rıza Erten, Batum ve Kafkasya inceleme gezisi dönüşü İktisat Vekaletine sunduğu raporda aynı ekolojiye sahip Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çay ve narenciye yetiştirebileceğini yazmıştır. Bu rapor doğrultusunda 1924 yılında 407 sayılı Kanun çıkartılarak çay üretimine başlanmıştır. Sorumluluğuna da Ziraat Umum Müfettişi Zihni Derin getirilerek Rize İlinin Borçka kazasında çay fidanı yetiştiriciliğine geçilmiştir. Kamulaştırılan bir miktar arazide Sovyetler Birliğinden getirilen tohum ve fidanlarla denemelere başlanmıştır. Halkın yeterli bilgiye sahip olmaması, güvensizliği gibi nedenlerin de etkisiyle çay yetiştiriciliğinin gelişmesi bir süre geri kalmıştır.

Türkiye'de çay üretimiyle ilgili ilk etkili çalışma 1937 yılında başlatılmış ve o yıl Sovyetler Birliği'nden Gürcistan kökenli 20 ton çay tohumu ithal edilmiştir. İzleyen yıllarda da bu ithalat sürmüştür. 29 Mart 1940'da çıkartılan 3788 sayılı Çay Kanunu ile çay tarımı desteklenmiştir. Üretilen çay yaprakları Zihni Derin'in kurduğu atölyelerde işlenerek kuru çay elde edilmiştir. 1947 yılında 60 ton/gün kapasiteli ilk çay fabrikası Rize'de açılmıştır. Daha sonra çıkartılan kanunlarla çay üretimi artmış 1965 senesinde kuru çay üretimi - tüketimi karşılayacak noktaya gelmiştir. Daha önce Tekel Genel Müdürlüğü'nde yürütülen çay yetiştirme, alım, işleme ve satış işlemleri 1971 yılında çıkartılan 1497 sayılı Kanunla Çay Kurumu'na devredilmiştir. 1982 yılında Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, ÇAY-KUR adı altında KİT olmuş, 1984 senesinde çay üretimi ve satışı serbest bırakılmıştır.

Türkiye'de çay sanayinde faaliyet gösteren Çay-Kur'a ait 45 fabrikanın kapasitesi 6858 ton/gün, özel sektöre ait 230 fabrikanın (60'ı faal değildir) 8746 ton/gün'dür. 3'ü Çay-Kur'a, 31'i özel sektöre ait 34 paketleme fabrikası 696 ton/gün kapasiteye sahiptir.

İlk alkollü içki sanayi üretimi Osmanlı İmparatorluğu döneminde küçük kapasiteli özel sektör işletmelerinin faaliyetiyle başlamıştır. Çeşitli zamanlarda içki üretimi yasaklanmıştır. 1932 yılından itibaren İnhisarlar Genel Müdürlüğü tarafından alkollü içki üretimi yapılmış bu Genel Müdürlüğün adı daha sonra Tekel Genel Müdürlüğü olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, 1942 yılında yayınlanan "İspirto ve İspirtolu İçkiler Kanunu" ile içki üretiminde devletin etkili olması sağlanmıştır. 1932 yılından itibaren İnhisarlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan alkollü içki üretimi 1941'den sonra Tekel Genel Müdürlüğü adı altında sürdürülmüştür. 1980 sonrası ithalatı artan distile alkollü içkilerin pazarlaması Tekel bünyesindeki pazarlama ve dağıtım işletmesi tarafından yapılmaktadır. 1994 yılında Tekel satış organizasyonunu iller bazında toptancılık sistemine çevirmiş,

illerdeki depolardan özel firmalar tarafından dağıtım gerçekleştirilmiştir. 1996 yılında viski ve doğal köpüklü şarapların ithalatının serbest bırakılmasıyla, firmalar bu konuda ticari faaliyete başlamışlardır.

İçki sanayinde; 809,8 milyon lt düşük alkollü içecekler; 80,1 milyon lt yüksek alkollü içecekler; 3764,6 milyon lt alkolsüz içkiler üretilmektedir.

Türkiye'de yem sanayi ile ilgili ilk girişim 1955 yılında özel sektöre ait Kartal Yem Sanayi Ltd. Şti.'nin kurulması ile başlamıştır. 1956 yılında Yem Sanayi A.Ş. kurularak sektöre öncülük etmiştir. Yem Sanayi A.Ş.'nin ilk yem fabrikaları 1958 yılında Ankara ve Konya'da kurulmuştur. 1974 senesinde Yem Kanunu çıkartılmıştır. Yem Sanayinin özelleştirilmesi sonucu 1996 yılı başlarında yem üretimi tamamen özel sektörce yapılmıştır.

Toplam 486 yem fabrikasının kurulu kapasitesi 11,7 milyon ton/yıl olup, üretimleri ise 6.9 milyon ton/yıldır. Kapasite kullanım oranı % 59'dur.

11.2. Tarımsal Yapı

a) Arazi Varlığı ve Kullanımı

Tarım işletmelerinin ülke genelinde arazi büyüklükleri Tarım Sayımları ile saptanabilmektedir. Cumhuriyet döneminde ilk tarım sayımı 1927 senesinde yapılmıştır. Daha sonra 1950; 1963; 1970; 1980; 1991 ve 2001 sayımlarıyla birlikte Türkiye'de yedi Tarım Sayımı gerçekleştirilmiştir. Sayım sonuçları incelendiğinde, tarım işletmeleri (tarımsal haneler) sayısında artış gözlenirken, ortalama işletme genişliği azalmıştır (Çizelge 4). Bu durum, gelişmiş ülkelerdekini tam aksi seyretmiştir.

Çizelge 4. Arazi Genişliği Gruplarına Göre Tarım İşletmelerinin Ortalama Arazi Genişlikleri

Arazi Genişliği (da)	Tarım Sayımı Yılları					
	1950	1963	1970	1980	1991	2001
1-20	10.8	9.3	13.1	9.3	9.5	9.7
21-50	35.0	33.6	32.7	31.0	30.3	31.1
51-100	72.7	71.1	75.0	65.5	65.6	68.1
101-200	144.6	136.2	150.0	128.7	128.4	134.1
201-500	301.0	284.8	350.0	268.2	267.5	273.8
501-+	1256.0	1458.3	1090.8	903.4	1090.4	954.8
Genel Ortalama	77.3	55.3	55.8	64.0	59.1	61.0

Kaynak: Zirai ve İktisadi Rapor 2001-2002, TZOB Yayını No: 244, Ankara, s.50.

Ortalama işletme genişliği 1950 yılında 77,3 dekar iken 1991 senesinde 59.1 dekar, 2001 yılında ise 61 da olmuştur. Ortalama tarım işletmesi genişliği Almanya'da 280 da, Fransa'da 350 da, İngiltere'de 670 da olup, ABD'nde 1910 dekara kadar yükselmektedir. Tarım alanında genişlemenin sınırlı olması hatta artık genişletilememesi, tarım işletmelerinin de başta miras hükümleri ve toprak üzerindeki nüfus baskısı nedeniyle parçalanması ortalama işletme genişliklerini olması gerekene ters bir trende sokmuştur.

Türkiye'de tarım işletmelerinin sayısı olarak büyük bölümünü küçük işletmeler oluşturmasına rağmen, işlenen arazilerin önemli kısmını orta ve büyük işletmeler kullanmaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Büyüklüklerine Göre Dağılımı (%)

İşletme Genişliği (Da)	1950		1963		1970		1980		1991		2001	
	Sayı	Alan	Sayı	Alan	Sayı	Alan	Sayı	Alan	Sayı	Alan	Sayı	Alan
1-20	30.6	4.3	40.9	6.9	44.2	10.4	28.4	4.1	36.7	5.6	33.36	5.32
21-50	31.6	14.3	27.9	16.9	28.7	16.8	32.7	15.9	31.1	16.6	31.46	16.02
51-100	21.8	20.7	18.1	23.3	15.6	21.0	20.8	21.3	17.5	19.9	18.54	20.68
101-200	10.3	19.3	9.4	23.2	7.8	21.0	11.8	23.8	9.4	20.9	10.83	23.81
201-500	4.2	16.6	3.2	16.6	3.1	19.6	5.5	22.7	4.4	19.8	5.08	22.82
501+	1.5	24.8	0.5	13.1	0.6	11.2	0.8	12.2	0.9	17.2	0.73	11.35
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İşletme Sayısı (milyon)	2.52	-	3.10	-	3.05	-	3.55	-	3.96	-	3.02	-

Kaynak: DİE

Çizelge 5'den görüldüğü gibi 1950 yılında 2 527 800 olan tarım işletmesi sayısı 1991 senesinde 3 966 800'e çıkmıştır. 100 dekar ve daha az araziye sahip tarım işletmelerinin oranı 1950 yılında %84, bunların işledikleri alanın oranı %39,3 iken bu oranlar 1991 yılında sırasıyla %85,3 ve %42,1, 2001 yılında ise %83,65 ve %42,02'dir. 500 dekarın üzerinde işletme genişliğine sahip tarım işletmelerinin sayısı ve işledikleri alanın oranı azalmıştır. Tarım işletmelerinin genişliğinde görülen bu azalma, işletmeleri, ekonomik kullanım sınırının altına düşürürken, ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanmalarını önlemektedir.

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki 4,1 milyon tarım işletmesinin %96,4'ü bitkisel üretim ve hayvancılıkla, %3,6'sı ise sadece hayvancılıkla uğraşmaktadır. Büyükbaş hayvan yetiştiren tarım işletmelerinin %72'si 5 başın altında, küçükbaş hayvan yetiştirenlerin ise %32'si 20 başın altında hayvana sahiptir. 2001 Genel Tarım Sayımı ise 3,08 milyon işletmenin %67,42'sinin bitkisel üretimle birlikte hayvancılık, %30,22'sinin yalnız bitkisel, %2,36'sinin ise yalnız hayvansal üretim yaptığını göstermektedir.

Tarım işletmeleri parçalanıp, sayısı arttığında %99'u küçük kabul edilebilecek niteliktedir. İşletme arazilerinin parçalı olması, işletme bütünlüğünü bozan, verimliliği düşüren bir sonuç ortaya koymaktadır. Türkiye tarım işletmeleri genellikle çok parçalıdır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Türkiye Tarım İşletmelerinin Arazi Parçalılık Durumuna Göre Dağılımı (%)

Parça Sayısı	1950	1963	1970	1980	1991	2001
1-3	28.1	30.4	46.6	35.7	43.3	10.07 (*)
4-5	23.2	19.9	21.2	22.4	22.8	51.43 (**)
6-9	26.18	24.9	19.8	22.2	19.2	23.30
10+	22.6	24.8	12.4	19.7	14.8	15.20

Kaynak: TZOB a.g.e., s.56

[http// www. dpt. gov. tr](http://www.dpt.gov.tr)

[http//www. die. gov. tr](http://www.die.gov.tr)

* 1 parça

** 2-5 parça

Tarım işletmelerinin 1950 yılında %71,9'u 4 ve daha fazla parçalı iken, bu oran 1991'de %56,7 olmuştur. 2001 yılında ise %89,93'ü 2 ve daha fazla parçalı araziye sahiptir. Bu durum işletmeler parçalanıp sayıları artmasına karşılık, küçülen işletmelerde parça sayısının daha az olması nedeniyle, işletme arazilerinin parça sayısının azaldığı gibi bir tabloyu ortaya koymaktadır.

Türkiye tarım işletmelerinde arazi tasarruf durumu genellikle mal sahibi tarafından işletme şeklindedir. Ancak kırsal kesimden şehre göç, özellikle 1950 yılından sonraki traktör kullanımının yaygınlaşması kiracılık ve ortakçılık şeklinde arazi tasarruf durumuna az da olsa artırıcı etki yapmıştır.

1950 yılında tarım işletmelerinin %72,6'sı mal sahibi %0,64'ü kiracı, %2,46'sı ortakçı, kalan kısım diğer ve karma şekillerde arazi tasarruf etmektedirler. Bu oranlar 1970 senesinde sırasıyla %85,8; %1,2 ve %1,8 olurken, 1991 yılında %92,57; %1,18 ve %0,31 hesaplanmıştır. 2001 yılında ise tarım işletmelerinin %81,34'ü yalnız kendi arazisini işlerken, %1,82'si yalnız kira, %1,25'i yalnız ortakçılık, %0,18'i iki ve daha fazla tasarruf şekli ile arazi kullanmaktadır. %15,41'i ise kendi arazisi yanında zilyetlik, yalnız zilyetlik, kendi arazisi ile başkasının arazisini kullanarak ve diğer şekillerde arazi işlemektedirler. İşletmelerin %3,57'sinin kendi arazisi bulunmamaktadır.

b) Nüfus ve İşgücü Kullanımı

Tarımsal faaliyeti sevk ve idare eden tarım işletmesindeki nüfus önemlidir. Türkiye'nin değişik yörelerinde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre çiftçi ailesi başına düşen ortalama nüfus miktarı 7 kişi civarındadır. Bu nüfusun yaş ve cinsiyeti dikkate alındığında herbir tarım işletmesinin ortalama 4 EİB kadar işgücü varlığı bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu işgücünün yarısı, tarım işletmelerindeki mevcut faaliyetlerle değerlendirilemeyip, atıl kalmaktadır. Küçük işletmelerde aile işgücü ile faaliyetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmek ön plana çıkarken, işletmeler büyüdükçe ücretli işgücü kullanımı artmaktadır. Halen Türkiye tarımında

mevsimsel gizli işsizlik sorunu vardır. Mekanizasyonun, işgücünü ikame etmesi, üretimde işgücü yerine sermayenin daha önemli pozisyona gelmesi, mekanizasyon arttıkça, eğer tarımdaki fazla nüfus diğer sektörlere kaydırılmazsa, mevcut sorunu büyütebilecektir.

c) Sermaye

Türkiye tarımında, üretim yapısını etkileyen faktörler arasında sermayenin önemi fazladır. Ekilebilecek sahanın son sınırına ulaşılmış olduğu için tarımsal üretimi yükseltmede birim alandan veya hayvandan elde edilecek ürünü artırmanın yolları bulunmalıdır. Bunu sağlamak içinde daha teknik, entansif ve rasyonel çalışmak gerekmektedir. Bu da ancak işletmelere gerekli girdileri sağlamada yeterli ve dengeli bir sermaye yapısını gerçekleştirmekle olabilir.

Türkiye tarımında, küçük işletmelerin hakim olması, sermaye birikimini büyük ölçüde engellemektedir.

Tarımsal üretime tahsis edilen servet unsurlarının tümü sermayeyi oluşturmaktadır. Tarım işletmelerinde sermayenin yeterli ve işletme bünyesine uygun bulunması, rantabl çalışmada önemli bir faktördür.

Tarihsel süreç içinde Türkiye tarım işletmelerinde sermayenin önemi irdelendiğinde, üretim faktörlerinden arazi ve işgücünün önde geldiği ve sermayenin bunları izlediği anlaşılmaktadır. Ancak son 50 yılda makinalaşma birim alandan verimi yükseltmek için girdi kullanımının yoğunlaşması, pazara yönelik çalışma olgusu, sermayenin sıralamada ön plana çıkması yönünde bir değişim yaratmıştır.

1940 yılında yapılan bir araştırmada arazi sermayesinin payı, aktif sermaye içinde %72.2 bulunmuştur. Günümüzde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, işletmelerde yer alan faaliyetler ve bölgelere göre farklılık göstermekle beraber, hala arazi sermayesinin, aktif içindeki oranı %50-65 civarındadır. Bu durum Türkiye'de tarımsal üretimde, doğa faktörünün büyük rolü olduğunu ve işletmelerin genelde ekstansif bir çalışma tarzına sahip bulunduğunu göstermektedir.

e) Girdi Kullanımı

- Tohumluk

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de tohumculuğun temelini atıldığı önemli çalışmalar yapılmıştır. 1926 yılında Adapazarı, Eskişehir ve Yeşilköy daha sonraki yıllarda Ankara ve Samsun Tohum Islah İstasyonları faaliyete geçmişlerdir. Bu istasyonların kuruluşundan dokuz yıl sonra ilk yerli çeşitler elde edilmiş ve yerli materyal içinden uygun seleksiyon çeşitleri bulunup, saf tohumluklar çiftçiye dağıtmaya başlanmıştır. Topbaş 111/30, Yayla 305, Köse 222/39 buğday ve Tokak 157/37 arpa çeşitleri bu dönemde tarımımıza girmiştir.

Bu gayretli çalışmalara rağmen 1940'lı yıllarda, yıllık tohumluk dağıtımı birkaç yüz tonu aşamamıştır.

1956 yılında Milli Tohumluk İstişare Komitesi'nce hazırlanan "Tohumluk Sertifikasyon Talimatnamesi" yürürlüğe konmuş ve tohumculuğun artık bir kanun çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olduğu anlaşılmıştır. 25.12.1959 günü Ankara'da kurulan Tohumluk Kontrol ve Sertifikasyon Enstitüsü ile 1960 yılında kurulan Ankara Zirai Araştırma Enstitüsü bünyesinde oluşturulan çeşit deneme servisinde yoğun ıslah çalışmalarına başlanmıştır.

Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkındaki Kanun 1963 yılında yürürlüğe girmiş ve bu yasa ile tohumluklar, araştırmacı kuruluşların denetimi altına alınarak Devlet Üretim Çiftlikleri ile bazı kamu kuruluşları ve sözleşmeli çiftçi tarlalarında üretilmeye başlanmıştır. 1970'li yıllarda Tarım Bakanı olan Bahri DAĞDAŞ Meksika, ABD ve Rusya'dan toplam 22600 ton yabancı buğday tohumluğunun yurtdışı geniş çapta üretime alınmasını sağlamış ve ıslahçılara yeni bir arayış yolunu açmıştır. Artık Türkiye'deki çiftçi iyi tohumu tanımıştır.

4.12.1983 tarihli 63/7344 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile özel tohum şirketlerince üretilen tohumluk fiyatlarının 18.12.1984 tarihli Bakanlık onayı ile de kamu kuruluşlarının ürettikleri tohumlukların fiyatlarının serbest bırakılmasıyla tohumluk fiyatları serbest rekabet sistemine göre oluşmaya başlamıştır.

Yurt içinde yeteri kadar üretilemeyen tohumlukların ithalatına 8.7.1984 tarihli 84/8231 sayılı Tohumlukların İthaline Ait Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden izin verilmeye başlanmıştır.

18.12.1985 tarihinde yayınlanan 18963 sayılı Tohumculuğun Teşviki Hakkındaki Kanun ve 85/10151 sayılı Kararname ile her türlü tohumluk şirketi kurmak isteyenlere, projeleri bazında yatırım ve işletme sermayesi T.C. Ziraat Bankası'nca verilmeye başlanmıştır.

Türkiye tohumculuğunun tarihi perspektifi içinde 1924-1926 yıllarında Tohum İslah İstasyonlarının kurulması, 1963 yılında 308 sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkındaki Kanun'un yürürlüğe girmesi, 1983-1984 yıllarında tohumluk fiyatlarının serbest bırakılması ve 1984 yılında tohumluk ithalatına izin verilmeye başlanması önemli adımları oluşturmaktadır.

Türkiye'de en fazla ticareti yapılan tohumlar buğday, arpa, şekerpancarı, patates, pamuk, hibrit ayçiçeği, hibrit mısır, soya ve hibrit sebzelerdir. 1980'li yıllardan sonra tohumculuğa getirilen teşviklerle kamu ağırlıklı üretimden hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, soya, patates ve sebze tohumluklarında %100'e yakın oranlarda özel sektör ağırlıklı tohumculuk faaliyetleri devam etmektedir. Buğday, arpa, pamuk tohumluğu hariç diğer tohumluklarda özel sektör kuruluşlarının Türkiye'de tohumluk üretim, işleme, depolama, ilaçlama, paketleme gibi alt yapı tesisleri Avrupa ülkeleri standartlarındadır.

308 sayılı kanun çerçevesinde üretilen veya tedarik edilen tohumluklar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde kamu ve özel sektör aracılığı ile çiftçilere dağıtılmaktadır. Dağıtım işi özel sektörce bayilikler, kamuca görevlendirilen dağıtıcı kuruluşlar (Tarım İl Müdürlükleri Döner Sermaye İşletmeleri, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarım Kredi Kooperatifleri, Pankobirlik, Ziraat Odaları gibi) tarafından gerçekleştirilir.

Son yıllarda artan tohumluk ithalatı, bu girdi yönünden ülke tarımını dışa bağılı duruma getirme tehlikesi yaratmaktadır. Yerli tohumluk üretim teknolojisinin geliştirilmesi ve gereksinim duyulan tohumluğun ülke içinde üretilebilmesi yanında ihraç edilebilmesi, ülke içinde kullanımının yaygınlaştırılması tohumculuğun hedefi olmalıdır.

- Gübre

Türkiye toprakları, belirleyici bitki besin maddelerinden, organik madde, azot ve fosfor açısından yeterli zenginlikte değildir. Bu nedenle birim alandan verimi artırmak için gübre kullanımı önem taşır. Tarım toprakları, bitki besin maddelerinin bitkiler tarafından alınması, yıkanma ve erozyon şeklinde topraktan uzaklaşmasıyla zamanla fakirleşmektedir. Türkiye'de gerçek anlamda kimyevi gübre kullanımı planlı dönemle (1963) başlamıştır.

I. Beş Yıllık kalkınma döneminde üretim Karabük, Kütahya, Yarımcı ve İskenderun gübre tesisleri ile sağlanmıştır. 1967 yılında tüketimin azotlu gübrelerle %23' ü, fosfatlı gübrelerle %24' ü yurt içi üretimle karşılanabilmiştir. II. BYKP döneminde Kütahya ve İskenderun tesislerinin genişletilmeleri yapılmış, yeni olarak Samsun, Elazığ, Mersin tesisleri kurulmuştur. Bu dönem sonunda tüketimin azotlu gübrelerde %31' i, fosfatlı gübrelerde %50.7' si yurt içi üretimle karşılanmıştır. 1974 yılında gübre sanayi, hammadde darlığı ve fiyat yükselmelerinden önemli ölçüde etkilenmiş, azotlu gübre üretimi düşmüştür. Bu plan döneminde gübrelerin zamanında, yerinde ve uygun ürünlerde kullanımı, temini ve dağıtımının düzenlenmesi için konuyla ilgili kuruluşlar arası işbirliği sağlanmış ve kredi uygulaması buna göre yürütülmüştür.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, nadas hariç, ekili alanların %43'ü gübrelenmiştir. Gübre ve hammaddesinin dünya fiyatlarında ortaya çıkan dalgalanmalara rağmen, gübre kullanım hedefi aşılmıştır.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, 1983 yılında nadas hariç, toplam ekili - dikili alanlarda 4,44 milyon ton gübre kullanılmış, bunun %78'i ülke içinde üretilmiş, kalan kısmı için ithalat yapılmıştır.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin sonunda, 1990 yılında üretim 4,3 milyon ton, tüketim ise 4,9 milyon ton olup, iç üretimle gereksiniminin

%88'i karşılanmıştır. 1983-1990 döneminde, gübre ihracına verilen teşviklerin azalması ve kaldırılması, ihracat miktarının önemli ölçüde azalması gibi nedenlerle, kimyasal gübre üretiminde fazla artış görülmemiştir.

VI. BYKP döneminde (1990-1994) ekilebilir tarım alanlarının %87'sinin gübrenenmesi, gübre talebinin %85'inin yurt içinden karşılanması, gübre talebinin yılda %6,3 artırılarak 6,2 milyon tona ulaştırılması, gübre üretiminin yılda ortalama %7,7 artarak 1994 yılı sonunda 6 milyon tona çıkartılması, azotlu gübre ithaline devam edilirken, fosfatlı gübre üretiminin yurt içi talebinin üzerine çıkması, azotlu / fosfatlı gübre kullanım oranının 1,9'a düşürülmesi hedeflenmiştir.

VII. (1996-2000) ve VIII. (2001-2005) BYK Planlarında da gübre kullanımının artırılacağı, üretimde verim ve kalite artışı sağlanacağı vurgulanmıştır. 1991-2000 döneminde Türkiye'deki gübre tüketiminde şiddetli dalgalanmalar yaşanmıştır. 1993 yılında 5,5 milyon ton olan kimyasal gübre tüketimi 1994'de 3,9 milyon ton, 1995 yılında 4,4 milyon ton, 1996 ve 1997 yıllarında 4,6 milyon ton, 1998 senesinde 5,4 milyon ton, 2000 yılında 5,3 milyon ton olmuştur.

2002 yılında 5,6 milyon ton gübre üretim kapasitesine karşılık 3,5 milyon ton üretimle, kapasitenin ancak %62'si kullanılabilmiştir. Aynı yıl gübre tüketimi 4,53 milyon ton olmuştur. 362,24 bin ton gübre ihraç edilirken, 1,74 milyon ton ithalat yapılmıştır.

Türkiye'de birim alana kullanılan gübre miktarı 83 kg/ha olup, 95 kg/ha olan dünya ortalamasının altındadır. Bu rakamlar Bulgaristan'da 173 kg/ha, Fransa'da 295 kg/ha, İngiltere'de 368 kg/ha dır. Türkiye'de ihtiyaç duyulan cins ve miktarda gübre kullanımının gerçekleştirilmesi gerekirken, çiftçinin de teknolojiye uygun gübre kullanımı konusunda eğitilmesi, toprak analizlerinin yaygınlaştırılması lazımdır.

- Yem

Türkiye'de yem sanayi ile ilgili ilk girişim 1955 yılında özel teşebbüs tarafından "Kartal Kesif Yem Sanayi Ltd. Şti" nin kurulması ile başlamıştır. Bu şirket bir süre sonra kapanmıştır. 26 Kasım 1956 yılında Yem Sanayi Türk A.Ş. kurulmuş, şirket ilk yem fabrikasını 1958 yılında Ankara'da açmış, bunu Konya, Erzurum ve İstanbul'da açılan yem fabrikaları izlemiştir. 1961 senesinde kamu ve özel sektörün ortaklığı sonucu kurulan fabrikalar ile büyük bir üretim kapasitesine ulaşılmıştır. 1991 yılında 289 karma yem fabrikası 7.04 milyon ton/yıl tek vardiya kapasiteye sahip olmasına karşılık bunun ancak %54'ü kullanılarak 3,79 milyon ton/yıl yem üretilebilmiştir. Yem fabrikası sayısı 1990'lı yıllarda artmış ve 1999 yılında 486 yem fabrikası, 11,71 milyon/ton kapasiteye ulaşmıştır. 1999 senesinde 6,05 milyon ton/yıl karma yem üretimi gerçekleştirilmiştir. Kapasite kullanım oranı ise %59'dur. Türkiye'de karma yemini kendi üreten entegre hayvancılık tesislerinin de 1 milyon ton/yıl civarında bir üretimleri olduğu tahmin edilmektedir.

Hayvancılıkta en önemli girdi olan yemin üretiminde hammadde sorunu sürmekte olup halen soya, mısır gibi hammaddelerin temini için ithalat yoluna gidilmektedir. Yem fiyatlarının düşmesi, rasyonel hayvancılık, hayvansal ürün pazarının düzenlenmesi, yüksek verimli hayvanlarla çalışma arttıkça, karma yem talebi artacaktır.

- Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal mekanizasyon, tarımda üretimin artırılması, alanların genişletilmesi amacıyla kullanılan her türlü enerji kaynağı, mekanik araç ve gerecin tasarımı, yapımı, geliştirilmesi, pazarlaması, yayımı, eğitimi, işletilmesi ve kullanılması konularını kapsar. Tarımsal üretimde toprak işleme, ekim, dikim, çapa, tarımsal mücadele, hasat, harman, ürün değerlendirme gibi hemen her alanda mekanizasyondan geniş ölçüde yararlanılmakta ve böylece bir yandan birim alandan alınan ürün artırılırken diğer taraftan ürünün birim maliyeti düşürülmekte ve zor bir uğraş olan tarımsal faaliyet kolaylaştırılabilmektedir.

Türkiye tarımının değişim sürecinde tarımsal mekanizasyon önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde traktör üretimi ilk kez 1955 senesinde Türk Traktör Fabrikası'nda montaj olarak gerçekleştirilmiştir. 1952 yılında 1000 hektara düşen traktör sayısı 1.1 adettir. 1952 senesinde Türkiye'de 31415 traktör, 12982 römork, 29603 mibzer, 30776 traktör pulluğu bulunmaktaydı. 1960 yılına gelindiğinde 42505 traktör, 25395 römork, 47779 mibzer, 47080 traktör pulluğu sayısına ulaşılmıştır.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi sonunda traktör sayısında %50, biçerdöverde %40, harman makinasında %100 artış olmuştur. 1963 yılında 50844 olan traktör sayısı 1968'de 85.475 adettir. Aynı dönemde mibzer sayısı da 56 779'dan 81682'ye çıkmıştır.

II. BYKP döneminde traktör parkının tam çalışır durumda olmasına gayret gösterilmiştir. 1960-1975 yılları arasında Türkiye'de mekanizasyon düzeyi hızlı bir artış göstermiştir. II. BYKP döneminde yıllık 6000 adet traktör talebi hedef alınmıştır. Gerçekleşme bunun üzerinde olmuştur. 1973 senesinde traktör sayısı 156139, harman makinası 29125, mibzer 106319 adettir.

III. BYKP döneminde 80880 adet olarak hedeflenen traktör talebi 113427 olarak gerçekleşmiştir.

1979 yılında traktör sayısı 440502, harman makinası 86666, mibzer 161902, traktör pulluğu 507341 adede ulaşmıştır.

IV. BYKP döneminde de tarım alet ve makinaları sayısı artışını sürdürmüştür. V. BYKP döneminde, ilk dört yıl, tarım alet ve makine talebi %6,9 oranında azalmıştır. 1989 yılında yurt içi traktör talebinin beklenen seviyede gerçekleşmemesi traktör üretici firmaların düşük kapasite ile çalışmalarına bazı firmaların üretimlerini durdurmalarına neden olmuştur. 1990 yılında Türkiye'de 692454 traktör, 134470 harman makinası, 235220 mibzer ve 802076 traktör pulluğu vardır. 1990 yılından sonraki dönemde de tarım alet ve

makinaları sayılarında artışlar devam etmiştir. 2001 yılında 948416 traktör, 140915 harman makinası, 880778 traktör pulluğu makine parkında yer almaktadır.2012 yılında ise 185327 harman makinası, 1041903 traktör pulluğu, 1178253 traktör bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) yaratacağı 1.7 milyon hektar sulanan alan, yörede üretim deseni ve tarım tekniğini önemli ölçüde değiştirecektir. Bu nedenle bölgenin tarım alet ve makinaları talebinde büyük bir değişim beklenmektedir.

Türkiye'deki tarım işletmelerinin %85'i 100 dekara kadar genişliğe sahip bulunan küçük işletmeler olup bunların bir traktörü ekonomik olarak kullanabilecek ölçüde gerisinde oldukları bilinmektedir. Küçük işletmelerin de ekonomik biçimde tarım alet ve makinalarından yararlanabilmelerini mümkün kılacak organizasyonlara, diğer bir ifadeyle ortak makine kullanım şekillerine ihtiyaç vardır ve ülke genelinde yaygınlaştırılmaları desteklenmelidir.

- Kredi

Türkiye tarımında doğa kaynakları ve bunları değerlendirecek işgücünün yeterli düzeyde olmasına rağmen, sermaye önemli ölçüde yetersiz kalmıştır. Üretici, sermaye noksanını kredi yoluyla gidermeye çalışmaktadır. Tarımsal kredi mekanizması örgütlenmiş olarak T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri ağırlıklı yürütülmüştür. Bunların dışındaki Şekerbank, Tütünbank, Bağcılar Bankası gibi finans kuruluşları da tarıma kredi veriyorlar ise de çok düşük oranda kalmaktadır.

Örgütlenmemiş kredi kaynakları olarak aracılar, faizciler, akrabalar, tüccarlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan kredi almak kolay fakat faizi yüksektir.

Çiftçiye verilen kredi miktarı 1940 yılında 50,16 milyon lira iken 1960 senesinde 2,41 milyar liraya yükselmiştir.

Türkiye'de 1963 yılında planlı dönemin başlamasıyla birlikte, kalkınma planları, yıllık programlar icra planlarında tarımsal kredi politikası genel ilkeler çerçevesinde çok geniş biçimde ele alınmıştır. Tarımsal kredilerin verilmesinde, tarımda verimliliği artıracak girdilerin kullanılmasının sağlanması, orta ve uzun vadeli olarak plan hedeflerine uygun yatırım konularına yönlendirilme, kredilerin projeye dayandırılarak kontrol altında tutulması öngörülmüştür. Ayrıca kredinin verilmesinde enflasyona yol açmayacak bir politika izlenmesi, nakit kredi yerine aynı kredinin yaygınlaştırılması, kredi uygulamasında küçük ve orta büyüklükteki tarım işletmeleri ve kooperatiflere öncelik verilmesi ilkeleri benimsenmiştir. Daha sonraları yapılan 5 yıllık kalkınma planlarında, kredilerin dağıtımında kooperatifleşmenin teşvik edilmesi, doğrudan çiftçiye verilen kredilerde proje esasına dayalı olanlara öncelik verilmesi, tarım ürünleri fiyat desteklemesi ile ilgili kredilendirmenin bir bütün olarak ele alınması ve bu konudaki sorunların çözümü için bir sistem oluşturulması öngörülmüştür.

Kullandırılan tarımsal kredi miktarı 1964 senesinde 6,08 milyar TL iken 1998 yılında 2,39 katrilyon TL'na ulaşmıştır. Türkiye'de uzun yıllardır yaşanan enflasyon, 4,1 milyon tarım işletmesi dikkate alındığında kullandırılan tarımsal kredilerin yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Tarımın finansmanında, yasasında bankacılık yapıp, kaynak yaratma yetkisi bulunan tarım kredi kooperatiflerinin bu olanağı uygulamaya geçirecek, ortakları olan çiftçilere sektörün yapısına uygun vade ve faiz ile kredi vermesinin etkin bir yapıya kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Gelirleri itibariyle tasarruf ve bunu yatırıma dönüştürme olanağı düşük olan Türkiye tarım işletmelerindeki sermaye yapısı, mutlaka kredilerle desteklenerek üretimde teknolojiyi ilerletmek, verimliliği artırmak ve rantabl çalışmak gerçekleştirilmelidir.

- Sulama

Türkiye'nin yaklaşık 28 milyon hektar olan tarım arazisinin, topoğrafik yapı itibariyle 16,7 milyon hektarı sulamaya elverişlidir. Toprak özellikleri bakımından bunun 12,5 milyon hektarı sulanabilecek durumda olmasına karşılık ekonomik biçimde sulanabilecek saha 8,5 milyon hektardır. Sulamalar; Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sulama Birlikleri, Sulama Kooperatifleri, Belediyeler ve Halk tarafından yapılmaktadır.

1980-1993 döneminde büyük sulama yatırımları yılda %14 artmıştır. Tarımda sulanan alan planlı dönemin başladığı 1963 yılında 177 bin hektar iken, 1989 yılında 2 milyon hektar, 2000 yılında ise 4,7 milyon hektar olmuştur. Bunun 3,7 milyon hektarı kamu sulamasıdır. Halen yaklaşık 4 milyon hektar alan sulamaya açılmayı beklemektedir. DSİ tarafından inşa edilerek sulamaya açılan 2,3 milyon hektar alanın %72'si tesisleri devralan kuruluşlarca işletilmektedir. Devir edilen sulama tesislerinde %83 cazibe, %17 pompaj sulaması vardır. GAP kapsamında sulanacak 1,7 milyon hektar alanın 2001 yılı sonunda 215 bin hektarı sulamaya açılmıştır.

Türkiye'nin su kaynaklarından yeterince yararlanabilmesi için sulama tesisatlarının yapılması, eski tesisatların geliştirilmesi, bakım ve onarımlarının yapılması su kayıplarının önlenmesi büyük önem taşımaktadır.

- Tarımsal Mücadele İlacı

Bitkisel üretimde hastalık yabancı ot ve zararlıların neden olduğu ürün kayıplarını azaltmak, ürünün pazar değerini koruyabilmek, maliyetleri düşürmek için değişik mücadele yöntem ve teknikleri geliştirilmiştir. Kimyasal mücadele çevre kirlenmesi, biyolojik dengelerin bozulması, zararlı organizmaların ilaçlara karşı dayanıklılık kazanması gibi sorunlara sebep olabilmektedir. Bu sorunların çözümü için, belli bir kültür bitkisindeki hastalık, zararlı ve yabancı otları birlikte ele alan, bunların mücadelesinde kullanılan yöntemlerin birbirini tamamlayacak şekilde uygulanmasını öngören, ayrıca zararlıları tamamen ortadan kaldırmak yerine, onların popülasyonlarını ekonomik zarar eşliğinin altında tutmayı amaçlayan entegre mücadele yöntemi üzerinde durulmaktadır.

200'ü aşkın hastalık ve zararlıların tehdidi altında bulunan Türkiye'deki kültür bitkilerinde, yeterli mücadele yapılmamasından dolayı yılda %15 civarında kayıp ortaya çıkabilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana ve İzmir'de birer Zirai Mücadele İstasyonu, Ankara'da bir Merkez Zirai Mücadele Enstitüsü'nün kurulması, domuz ve tarla fareleri, sürme hastalığı, süne, zeytin sineği, elma iç kurdu, çekirgelere karşı yapılan mücadeleler, konuya cumhuriyet yönetiminin verdiği önemin göstergeleridir.

Planlı dönemde, tarımsal mücadele ile ilgili politikalarda devletin öncelikli rol alması ilkesi kabul edilmiş ve kımıl, süne ve çekirge gibi geniş çapta zararlılara neden olan zararlılarla devletin mücadele etmesi, çiftçinin katılımının sağlanması, küçük çaplı mücadelelerde ise devletin, çiftçiye önderlik edip, öğretici rol oynaması benimsenmiştir.

I. BYKP döneminde 186 bin ton olan yıllık tarımsal ilaç kullanımı, II. plan döneminde 264 bin ton, III. Plan döneminde 263 bin ton, 1978-1983 döneminde 205 bin ton olmuştur. 1995 senesinde tarımsal ilaç tüketiminin %81,46'sı imal edilebiliyorken, bu oran 2001 senesinde %40,44'e gerilemiştir. Türkiye'nin tarımsal mücadele ilacı sanayi, dışa bağımlılığını sürdürmektedir. Bu nedenle artan ilaç fiyatları karşısında çiftçinin ilaç kullanımı kısıtlanabilmektedir. Tarımsal mücadele konusunda en önemli sorun bilinçli mücadeledeki noksanlıklardır.

- Tarımsal Yatırımlar

Tarım sektörü sabit sermaye yatırımları kullanım alanı olarak Sulama, toprak ıslahı, toprak muhafazası, tarım makine ve ekipmanları, bina ve pazarlama tesisleri, meyvecilik ve seracılık tesisleri, hayvancılıkla ilgili yatırımlar, araştırma, yayım, eğitime dönük yatırımlar, orman ve su ürünlerine ilişkin alt ve üst yapıları kapsamaktadır.

Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi grubunda; Sulama, taşkın koruma, toprak muhafaza, drenaj ve arazi ıslahı gibi yatırımlar yer almaktadır. Tarımsal üretim hedeflerine ulaşabilmek için sulama en önemli faktörlerden biri olarak görüldüğünden, bu grupta yer alan yatırımlar tarımsal yatırımların önemli bir kullanım alanını oluşturmuştur. I. ve II. BYKP dönemlerinde, toplam tarımsal yatırımların %50'den fazlası toprak ve su kaynaklarına ayrılmış, uygulamada da %50'nin üzerinde gerçekleşmiştir. III. ve IV. BYKP dönemlerinde bu grup yatırımlar, tarım makine ve ekipmanları lehine azaltılmıştır. Toprak ve su kaynaklarını geliştirme yatırım grubunun ilk üç BYKP uygulaması sonucunda yatırımlarının %67'si kamu kesimi, %33'ü ise özel kesim tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tarım makine ve ekipmanları yatırım grubu için I. Plan döneminde yatırımların %15'i hedeflenmişken geçen sürede devamlı bir artışla bu hedef IV. BYKP dönemi için tarımsal yatırımların %40'lık kısmına ulaşmış ve hedef uygulamada da aşılmıştır. Tarım makine ve ekipmanları yatırımlarının %73'ü özel kesimce yapılmıştır.

Tarımsal yatırımlar içinde, hayvancılık, pazarlama tesisleri, tarımsal binalar, araştırma ve yayım hizmetleri ve diğer tarımsal yatırımları içeren grubun, toplam tarımsal yatırımlardan aldığı pay ancak %10 civarındadır. Bu gruptaki yatırımların yarısı hayvancılık yatırımları olarak kullanılmış ancak Türkiye hayvancılığının sorunlarının çözümünde yetersiz kalmıştır.

Türkiye'de 1996-2012 yılları arasında sabit sermaye yatırımlarının dağılımı çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

Kamu Sektörü	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2010	2012
Tarım	10,2	10,8	8,2	8,4	8,6	10,1	9,8	7,4	7,8	9,8	11,3
Madencilik	1,5	1,6	1,5	1,5	1,1	1,6	1,5	1,3	1,9	1,9	2,0
İmalat	4,1	2,5	2,7	2,6	2,8	4,0	3,8	3,0	2,2	0,8	1,3
Enerji	12,9	12,4	16,8	15,6	15,0	14,1	20,8	15,1	12,5	6,5	6,6
Ulaştırma	34,7	34,8	34,0	37,0	35,7	26,8	24,9	27,3	28,6	43,7	33,6
Turizm	1,3	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,5	0,7
Konut	1,7	1,2	1,1	1,3	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	1,5	2,0
Eğitim	9,2	12,4	10,7	11,6	11,8	14,0	12,6	14,5	14,6	10,4	13,7
Sağlık	4,1	4,8	4,6	3,8	4,5	5,9	4,6	5,8	6,7	4,8	4,7
Diğer Hizmetler	20,2	18,9	20,1	17,8	19,1	22,1	20,7	23,9	23,9	20,2	24,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Özel Sektör											
Tarım	4,7	4,3	4,8	2,9	2,6	2,1	1,5	2,7	2,8	2,3	3,1
Madencilik	1,1	1,1	1,4	1,6	1,1	1,6	1,6	2,0	2,2	1,6	1,6
İmalat	26,1	22,9	23,4	23,7	26,7	24,6	24,9	29,8	30,7	38,1	38,2
Enerji	1,8	4,0	3,3	2,8	2,9	6,1	4,6	0,8	0,6	5,6	7,0
Ulaştırma	17,4	21,6	20,7	19,9	26,2	23,4	26,7	31,7	29,8	20,3	23,4
Turizm	2,3	2,5	3,7	5,5	5,6	6,2	6,6	8,1	8,9	6,3	5,1
Konut	39,8	35,8	34,1	33,8	23,7	23,9	21,6	12,4	11,8	17,1	14,6
Eğitim	1,1	1,1	0,9	1,7	2,3	1,8	1,5	1,7	1,9	1,1	1,0
Sağlık	1,8	2,9	3,6	3,2	4,2	3,9	3,8	4,1	5,0	3,1	2,5
Diğer Hizmetler	4,0	3,8	4,2	4,8	4,7	6,4	7,2	6,9	6,4	4,4	3,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK

Çizelgeden görüldüğü gibi 1996-2012 döneminde kamu sektörü yatırımları içinde tarımın aldığı pay %10,44– 11,3 arasında değişmektedir. Özel sektör yatırımlarında ise tarım daha düşük bir paya sahip olup ele alınan dönemde bu pay %4,7 – 3,1 arasında değişmiştir. Son yıllarda özel sektör yatırımlarında tarımın payının düşmesi dikkat çekicidir. Bunun nedenleri arasında ekonomik istikrarsızlık, yüksek oranlı faizler, yatırım açısından sürekli güven veren bir ortamın oluşturulamaması sayılabilir.

Dünyanın önde gelen bölgesel kalkınma projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük yatırım projesidir. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan proje 1,7 milyon hektarı sulanabilir özellikte 3,1 milyon hektar tarım alanına hitap edecek, tarım ve sanayi

potansiyeli ile gelir ve istihdam artırıcı etki yaratacaktır.

Yatırımlar, tarım sektörü açısından değerlendirildiğinde, gereksinimin gerisinde kaldığı, kamu ve özel kesim yatırımlarının, tarımda büyük eksikliği duyulan sermaye birikimi ve alt yapı yönünden yetersiz olduğu söylenebilir. Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, modern tarımsal teknolojiyi uygulayabilmek açısından kamu ve özel kesimin tarıma yapacakları yatırımın artırılması kaçınılmazdır.

11.3. Bitkisel ve Hayvansal Üretim

Türkiye sahip olduğu iklim ve toprak özellikleri bakımından birçok ürünün yetiştirilmesine uygundur. 2001 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre 3,1 milyon tarım işletmesinin %67,42'si bitkisel üretim ve hayvancılıkla,%30,21'i sadece bitkisel üretim ve %2,37'si ise sadece hayvancılıkla uğraşmaktadır.

a) Bitkisel Üretim

Bitkisel üretim tarım sektörü içinde yaklaşık %65 pay ile önemini korumaktadır. Türkiye'de yaklaşık 27 milyon hektar alanda bitkisel üretim yapılmaktadır.

Türkiye'nin ekolojisi ve toprak yapısı serin iklim tahılları olan buğday, arpa ve yulafa olduğu kadar, ılıman iklim tahılları olarak bilinen mısır, çeltik ve darıya da uygun olmakla beraber, buğday ve arpa tarımı ağırlık taşımaktadır. Tarla arazisinin yaklaşık %70'inde hububat tarımı yapılmaktadır.

1927 Tarım Sayımı sonuçlarına göre ekili alanın %89,6'sını oluşturan 4 milyon hektarda hububat ekimi yapılmış ve 2,4 milyon ton hububat üretilmiştir. 1929 yılında meydana gelen Dünya Ekonomik Krizi sonrasında, 1930'lu yıllarda Türkiye tarımında, dünya piyasalarındaki fiyat hareketlerine bağlı olarak tütün, fındık, pamuk, üzüm, incir gibi Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler yanında buğday ve diğer hububat ürünlerinin fiyatları da hızla düşmüştür. Bu nedenle 1932 yılında çıkarılan Buğday Koruma Kanunu ile Ziraat Bankası eliyle buğday destekleme alımlarının yapılması, daha sonra gelişecek desteklemelerin sistemli bir başlangıcı sayılabilir.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve tarımsal üretim hacminde ciddi gerilemeler olmuştur. İzlenen politikalar bir tepki olarak üreticilerin, ürünlerini saklamaya başlamaları ya da miktarlarını düşük göstermeleri gibi durumlar yaşanmıştır. Üretim düzeyinde ilk gerileme 1941 yılında meydana gelmiş ve 1945 yılına kadar sürmüştür. Savaş koşullarından en fazla etkilenen ürünler hububat grubu ve özellikle de buğday ve arpa olmuştur. O dönemde hububatın toplam üretim içindeki payı %50'dir.

- Tahıllar

1925 yılında 4,77 milyon hektar olan toplam ekili alan 1960 senesinde 12,50 milyon hektara çıkmıştır. Bu alan içinde buğdayın payı 1925'de %65,63 iken 1960'da %59,48'e gerilemiştir (Çizelge 8).

Çizelge 8. 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Tahıl Ürünlerinin Ekildiği Alan Miktarı (Ha)

Yıllar	Arpa	Buğday	Çavdar	Mısır	Yulaf	*Toplam ekilen alan
1925	862.998	3.129.640	139.146	474.834	106.415	4.768.818
1930	1.513.300	2.809.300	199.800	378.501	166.400	5.298.831
1935	1.724.020	3.429.404	305.991	409.361	229.119	6.404.071
1940	2.092.789	4.381.420	463.808	509.990	394.055	8.199.898
1945	1.625.410	3.742.006	399.317	510.071	260.660	6.893.886
1950	1.901.910	4.477.191	487.536	593.161	302.376	8.224.182
1955	2.640.000	7.060.000	641.000	706.000	369.000	12.078.900
1960	2.836.000	7.700.000	670.000	695.000	430.000	12.945.000

Kaynak: DİE, 2001.

* Diğer tahılları da kapsamaktadır.

1925-1960 döneminde toplam tahıl ekim alanı %171,50 artarken, ürün bazında da ekiliş alanlarında %300'lere varan artışlar söz konusu olmuştur.

1925-1960 periyodunda hububat üretimi 3,50 milyon tondan 15,21 milyon tona çıkarken, buğday üretiminin 1,07 milyon tondan 8,45 milyon tona yükseldiği görülmektedir (Çizelge 9).

Çizelge 9: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Tahıl Ürünlerinin Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Arpa	Buğday	Çavdar	Mısır	Yulaf	* Toplam üretim
1925	1.251.541	1.075.287	116.076	523.423	165.336	3.496.750
1930	1.536.589	2.586.377	310.488	470.744	163.119	5.285.104
1935	1.371.511	2.521.277	216.122	456.333	231.988	5.040.864
1940	2.249.314	4.067.950	481.854	757.309	327.596	8.280.126
1945	934.309	2.189.318	225.981	294.739	121.546	4.013.439
1950	2.047.018	3.871.926	442.879	627.987	315.601	7.763.833
1955	2.985.000	6.900.000	650.000	855.000	356.000	12.433.400
1960	3.700.000	8.450.000	700.000	1.090.000	530.000	15.215.500

Kaynak: DİE, 2001.

* Toplam üretim içinde darı, kaplıca, kuşyemi, mahlut ve pirinç gibi diğer tahıl ürünleri de yer almaktadır.

Savaş yılları olan 1940-1945 yılları arasında tahıllarda verim düşüklüğü yaşanırken 1925 yılına göre 1960'da arpa ve yulaf dışındakilerin verimi artmıştır (Çizelge 10).

Çizelge 10. 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Tahıl Ürünleri Verimi (Kg/Ha)

Yıllar	Arpa	Buğday	Çavdar	Mısır	Yulaf
1925	1450	343	834	1102	1553
1930	1015	920	1553	1243	980
1935	795	735	706	1114	1012
1940	1074	928	1038	1484	831
1945	574	630	565	577	466
1950	1076	864	908	1058	1043
1955	1130	977	1014	1211	964
1960	1304	1097	1044	1568	1232

Kaynak: DİE, 2001.

1925 yılında buğday verimi 34,30 kg/da iken 1960 yılında 109,70 kg/da' a çıkmıştır. Mısır verimi de aynı yıllarda 110,20 kg/da'dan 156,80 kg/da' a yükselmiştir.

Planlı dönemde araziden daha iyi yararlanmak, verimin artırılması, üretim dağılımının iyi ayarlanması gibi konular ön plana çıkmıştır. III. BYKP döneminde, bitkisel üretimin toplam tarımsal üretim içindeki payı azalmıştır. 1990 yılında 27,90 milyon hektar alanda yapılan bitkisel üretimin, tarımsal üretim içindeki payı % 56,60 olmuştur.

I. BYKP döneminde temel ürünlerden buğday iç talebi karşılayamamıştır. 1968 yılında hububat üretiminde 1,45 milyon ton üretim fazlası olmuştur. Hububat üretiminde, marjinal ekim alanlarının aşılmasına rağmen üretimde görülen dalgalanmada, doğal faktörler yanında tohumluk, gübre, mekanizasyon tarımsal mücadele ilacı gibi girdilerin kullanımının da etkisi vardır. III. BYKP dönemi sonunda hububat üretiminin düşmesi sebebiyle bitkisel üretim içinde hububatın payı %29,6 olarak gerçekleşmiştir.

1991 Tarım Sayımı sonuçları, tarım işletmelerinin %75'inde buğday üretildiğini ortaya koymaktadır.

Buğday ekim alanı planlı dönemde 7,85 milyon hektardan 7,53 milyon hektara gerilemiş, mısır ve yulaf ekili alanlarda da azalma olmuştur (çizelge 11).

Çizelge 11: Başlıca Tahıllarda Üretim, Ekilen Alan ve Verim Durumu

Yıllar	Buğday			Mısır			Yulaf		
	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)
1963	10.000.000	7.850.000	1.274	990.000	670.000	1.478	500.000	400.000	1.250
1968	9.520.000	8.250.000	1.154	1.000.000	655.000	1.523	450.000	365.000	1.233
1973	10.000.000	8.850.000	1.130	1.100.000	625.000	1.760	380.000	280.000	1.357
1979	17.500.000	9.400.000	1.862	1.350.000	585.000	2.308	370.000	220.000	1.682
1984	17.200.000	9.000.000	1.911	1.500.000	550.000	2.727	316.000	172.000	1.837
1990	20.000.000	9.450.000	2.116	2.100.000	515.000	4.078	270.000	137.000	1.971
1996	18.500.000	9.350.000	1.979	2.000.000	550.000	3.636	275.000	161.500	1.703
2000	21.000.000	9.400.000	2.234	2.300.000	555.000	4.144	314.000	153.600	2.044
2003	19.000.000	9.100.000	2.021	2.800.000	560.000	5.000	270.000	130.000	2.076
2008	17.782.000	8.090.000	2.198	4.274.000	595.000	7.183	196.100	91.000	2.154
2012	20.100.000	7.530.000	2.669	4.600.000	623.000	7.383	210.000	89.400	2.348

Kaynak: TÜİK

Başta kaliteli tohumluk ve kimyasal gübre kullanımı, sulanan alanların artışı, münavebe olmak üzere tarım tekniğindeki ilerlemeler tahıllarda verim artışını getirmiştir. Buğday verimi 1963 yılında 127,40 kg/da iken 2012 yılında 266,90 kg/da'a çıkmıştır. Aynı dönemde mısır verimi de 147,80 kg/da dan 738,30 kg/da'a yükselmiştir. Özellikle hayvan besleme açısından mısır üretiminin Türkiye'de artırılarak, ithalatının sonlandırılması büyük önem taşımaktadır. Buğdayda ise gıda teknolojisi açısından istenen özellikle ekmeçlik ve makarnalık kaliteli ürün elde edilmesi gerekmektedir. Tahıllarda ulaşılan verim rakamları da geliştirilmelidir. Hayvan besleme açısından arpa ve mısır üretimi üzerinde durulmalıdır. Türkiye'nin dünya buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve çeltik üretimlerinden aldığı pay sırasıyla %2,9, %5,6, %1,1, %1,1, %0,04 ve %0,1'dir. Bu oranlar 15 Avrupa Birliği üyesi için %18,3, %36,7, %22,9, %25,8, %6,8 ve %0,5'tir. Dünya buğday ekim alanının %3,4'ü Türkiye'dedir.

1950'lerde 4 milyon ton civarında buğday üretimi olan Türkiye, 2000'li yıllarda 20 milyon ton buğday üretmektedir. En hızlı üretim artışı, ekili alan artışıyla birlikte 1950-1960 döneminde olmuştur. 1960-1970 döneminde görülen durgunluğun ardından üretim 8,5 milyon tondan 10 milyon tona çıkmış, 1980'li yıllardan itibaren verimi yüksek çeşitlerin üretilmesi, yetiştirme tekniğindeki gelişmelerin yaygınlaştırılması, mekanizasyon ve girdi kullanımındaki artışlar sonucu verimde dolayısıyla da üretimde artışlar meydana gelmiştir.

- Baklagiller

Baklagiller içerdikleri zengin besin maddeleriyle insan ve hayvan beslenmesinde, toprak yapısının iyileştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de tarla ürünleri içerisinde baklagiller, tahıllardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Sağlık ve ekonomik yönden önemli olan baklagiller ülke genelinde yetiştirilmekle birlikte, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Orta Anadolu, geçit bölgeleri ile Marmara Bölgesi'nin güneyinde üretimleri yoğunlaşmıştır. Fasulye, mercimek ve fiğ ekim alanları 1925 yılına göre 1960 senesinde sırasıyla %79,69, %252,54 ve %41,57 artmıştır (Çizelge 12).

Çizelge 12: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Baklagillerin Ekim Alanı (ha)

Yıllar	Bakla	Fasulye	Fiğ	Mercimek	Nohut
1925	49.279	64.646	29.870	29.563	61.117
1930	30.700	62.800	38.300	35.200	57.200
1935	67.876	68.091	40.140	34.812	74.226
1940	71.661	76.414	26.912	34.684	72.486
1945	31.499	73.785	21.467	38.632	73.039
1950	45.477	84.170	30.005	51.024	76.967
1955	34.000	101.000	66.000	86.000	78.000
1960	39.000	115.000	79.500	104.000	86.500

Kaynak: DİE, 2001.

1925 yılında 24 bin ton olan fasulye üretimi 1960'da 150 bin tona çıkarken, aynı dönemde mercimek üretimi 16 bin tondan 98 bin tona, nohut üretimi de 39 bin tondan 97 bin tona yükselmiştir (Çizelge 13).

Çizelge 13: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Baklagillerin Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Bakla	Fasulye	Fiğ	Mercimek	Nohut
1925	25.403	24.146	20.852	15.709	39.430
1930	33.034	66.828	25.281	20.321	48.115
1935	105.555	51.429	20.774	18.691	40.808
1940	45.728	72.198	34.224	33.445	76.969
1945	12.783	40.578	15.548	21.317	43.835
1950	38.000	86.956	25.872	42.765	85.477
1955	38.000	111.000	52.000	77.000	76.000
1960	51.000	150.000	90.000	98.000	97.000

Kaynak: DİE, 2001.

1925-1960 döneminde baklagillerin verimi de önemli derecede artmıştır. 1925'de 37,30 kg/da olan fasulye verimi 1960'da 130,40 kg/da'a

çıkarken, verim mercimek için 53,10 kg/da'dan 94.20 kg/da'a, nohut için 64,5 kg/da'dan 112,10 kg/da'a yükselmiştir (Çizelge 14).

Çizelge 14: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Baklagil Verimi (Kg/Ha)

Yıllar	Bakla	Fasulye	Fiğ	Mercimek	Nohut
1925	515	373	698	531	645
1930	1076	1064	660	577	841
1935	1555	755	517	536	549
1940	638	944	1217	964	1061
1945	405	549	724	551	600
1950	835	1033	862	838	1110
1955	1176	1099	787	895	974
1960	1307	1304	1132	942	1121

Kaynak: DİE, 2001.

1963 yılında 105 bin hektar alanda ekilen fasulyenin üretimi 133 bin ton, verimi ise 126,70 kg/da iken bu rakamlar 2012 yılında sırasıyla 93 bin ha, 200 bin ton ve 214,60 kg/da olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 15).

Çizelge 15: Başlıca Baklagillerde Üretim, Ekilen Alanı ve Verim Durumu

Yıllar	Fasulye			Fiğ			Mercimek		
	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)
1963	133.000	105.000	1.267	102.000	105.000	971	103.000	103.300	997
1968	135.000	107.000	1.262	114.000	113.000	1.009	96.000	99.000	970
1973	148.000	100.000	1.480	85.000	103.000	825	67.000	118.300	566
1979	165.000	110.000	1.500	85.000	113.500	749	183.000	175.000	1.046
1984	164.000	112.000	1.464	142.000	197.924	717	570.000	620.000	919
1990	210.000	171.000	1.228	175.000	259.000	676	846.000	906.000	934
1996	230.000	172.500	1.333	160.000	260.000	615	645.000	620.000	1.040
2000	230.000	176.000	1.307	134.000	225.300	595	353.000	472.000	747
2003	250.000	162.000	1.543	124.000	220.000	590	540.000	442.000	1.221
2008	155.000	98.000	1.574	105.000	96.500	1.088	132.000	319.000	413
2012	200.000	93.000	2.146	104.400	100.000	1.044	438.000	238.000	1.840

Kaynak: TÜİK

Baklagil üretiminde nohut %53,8, mercimek %30,74, fasulye %12,06, fiğ %1,6, bakla % 1,1 ve diğerleri %0,7 paya sahiptir. Türkiye'de mercimek üretimi 1982 yılında başlayan nadas alanlarını daraltma projesi kapsamında önemli ölçüde artmıştır. Türkiye, dünyanın önemli bakliyat ihracatçısı durumundayken 1996 yılından itibaren bakliyat ihracatı giderek azalmıştır. Mercimek, kuru fasulye ve nohut ithalatı için 2001 yılında 64 milyon dolar ödenmiştir.

Bakliyat üretiminin düşmesinde, destekleme alımlarından vazgeçilmesi yanında makinalı tarıma uygun, çevre koşullarına adaptasyonu yüksek, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilememesi, pazarlama sorunları, yabancı ot ve hastalıklar ile izlenen politikaların etkisi bulunmaktadır.

- Endüstri Bitkileri

Türkiye'de en fazla tarımı yapılan endüstri bitkileri pamuk, tütün ve şeker pancarıdır. 1925 yılında bu üç ürünün ekim alanları sırasıyla 174 bin ha., 3,7 bin ha ve 66,23 bin ha. dır. 1960'da ise bu rakamlar 621 bin ha., 203 bin ha ve 190 bin ha. a yükselmiştir (Çizelge 16).

Çizelge 16: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Endüstri Bitkilerinin Ekiliş Alanları (Ha)

Yıllar	Keten	Pamuk (Kütlü)	Şeker Pancarı	Tütün
1925	-	173.951	3.700	66.228
1930	-	275.385	8.900	70.856
1935	9.880	210.602	25.630	54.062
1940	35.901	324.636	40.887	78.054
1945	15.091	231.377	55.326	98.049
1950	49.878	448.459	50.953	128.343
1955	28.000	625.000	97.450	173.000
1960	33.000	621.000	202.917	189.587

Kaynak: DİE, 2001.

1925-1960 döneminde kütlü pamuk üretimi 76 bin tondan %533 artışla 481 bin tona, şekerpancarında 6,5 bin tondan 4,4 milyon tona, tütünde ise 56 bin tondan %148 artışla 139 bin tona çıkmıştır (Çizelge 17).

Çizelge 17: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Endüstri Bitkilerinin Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Keten	Pamuk (Kütlü)	Şeker Pancarı	Tütün
1925	-	76.011	6.484	56.294
1930	-	51.435	91.419	47.211
1935	6.097	52.228	445.664	36.004
1940	11.146	222.878	552.829	71.356
1945	1.743	119.686	566.555	69.599
1950	1.971	310.610	855.066	93.328
1955	6.000	442.000	1.736.000	120.000
1960	4.000	481.200	4.384.647	139.343

Kaynak: DİE, 2001

1925-1960 döneminde kütlü pamuk verimi 43,70 kg/da dan 77,49 kg/da'a, şeker pancarı verimi 175,24 kg/da dan 2161 kg/da a çıkmış, tütün verimi ise 85 kg/da iken 73,50 kg/da'a gerilemiştir.

1963-2012 döneminde yani planlı kalkınmanın başlamasından sonraki yıllarda pamuk ekili alan 628,50 bin hektardan 488,50 bin hektara, şeker pancarı ekili alan 134,58 bin ha'dan 280 bin ha'a çıkarken, tütün ekili alan ise 235,67 bin ha. dan 107.7 bin ha. a gerilemiştir. Yerli tütün kullanımı azalırken, bu dönemde şeker pancarı ekimine kota ile sınırlandırma getirilmiştir. Pamuk ve şeker pancarı için üretim rakamları yani periyodda sırasıyla 675,50 bin tondan 2,32 milyon tona, 3,28 milyon tondan 14,92 milyon tona çıkmıştır. Tütün üretim rakamları ise, 132 bin tondan 73 bin tona gerilemiştir. (Çizelge 18).

Çizelge 18: Başlıca Endüstri Bitkilerinde Üretim, Ekilen Alan ve Verim Durumu

Yıllar	Pamuk			Şeker Pancarı			Tütün		
	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)
1963	675.500	628.485	1.075	3.280.715	134.585	24.377	132.183	235.669	561
1968	1.131.733	712.835	1.588	4.715.578	126.539	37.266	163.038	273.717	596
1973	1.333.350	677.261	1.969	5.095.157	154.119	33.060	149.120	322.840	461
1979	1.238.138	612.000	2.023	8.759.726	269.584	32.493	216.585	232.505	932
1984	1.508.000	760.000	1.984	11.108.375	353.327	31.439	177.529	188.494	942
1990	1.701.960	641.253	2.654	13.985.741	379.853	39.819	296.008	320.236	924
1996	2.082.711	743.775	2.800	14.543.277	422.486	34.423	225.216	236.002	954
2000	2.260.921	654.177	3.456	18.821.033	410.023	45.902	200.280	236.569	993
2003	2.345.734	637.329	3.680	12.622.934	315.303	40.034	112.158	183.043	612
2008	1.820.000	495.000	3.676	15.488.332	321.980	48.103	93.403	146.874	635
2012	2.320.000	488.496	4.749	14.919.940	280.694	53.153	73.285	107.698	680

Kaynak: TÜİK

Her üç ürünün verimi 1963 yılından 2012 yılına kadar geçen sürede artmıştır. Pamuk verimi 107,50 kg/da dan 475 kg/da'a, şekerpancarı verimi 243,8 kg/da dan 531,51 kg/da'a, tütün verimi ise 56,1 kg/da'dan 68 kg/da'a yükselmiştir.

- Yağlı Tohumlar

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri bitkisel yağ açığıdır. Yıllardır izlenen destekleme politikalarına rağmen yağlı tohum üretiminde arzulan gelişme sağlanamamıştır. Türkiye'de tarımı yapılan yağlı tohumlardan en önemlileri ayçiçeği, pamuk, soya, susam, haşhaş, kendir, yarfıstığı, aspir ve kolzadır. Toplam ayçiçeği üretiminin %2,6'sı çerezliktir.

Ayçiçeği ekim alanı 1950 yılında 110 bin ha iken 1960'da 137 bin hektara çıkabilmiştir. 1925-1960 döneminde haşhaş ekim alanı 27 bin ha. dan 42 bin ha.'a, susam ekim alanı ise 71 bin ha. dan 73 bin ha. a yükselmiştir (Çizelge 19).

Çizelge 19: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Yağlı Tohumların Ekim Alanı (Ha)

Yıllar	Ayçiçeği	Haşhaş	Kenevir	Keten	Susam
1925	-	26.795	-	-	70.771
1930	-	46.500	6.000	8.000	73.600
1935	-	25.417	10.794	9.880	66.146
1940	-	29.852	11.697	35.901	79.851
1945	-	25.938	10.217	15.091	46.646
1950	110.221	28.316	12.395	49.878	65.333
1955	154.000	44.000	13.000	28.000	79.800
1960	137.000	42.000	14.900	33.000	73.000

Kaynak: DİE, 2001

1950 senesinde 66 bin ton olan ayçiçeği üretimi 1960'da 123 bin tona çıkmıştır. 1925-1960 döneminde haşhaş üretimi 3 bin tondan 24,5 bin tona, susam üretimi ise 23 bin tondan 44 bin tona çıkmıştır (Çizelge 20).

Çizelge 20: 1925-1960 Yılları Arasında Belli Başlı Yağlı Tohumların Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Ayçiçeği	Haşhaş	Kenevir	Keten	Susam
1925	-	3.030	-	-	22.962
1930	-	20.447	-	3.624	28.788
1935	-	6.577	1.278	6.097	19.831
1940	-	17.601	3.960	17.530	43.362
1945	-	5.961	2.289	4.298	15.582
1950	66.147	10.016	4.336	27.945	29.914
1955	138.000	20.000	4.300	18.000	51.000
1960	123.000	24.500	6.000	22.300	44.000

Kaynak: DİE, 2001

1950 senesinde 60 kg/da olan ayçiçeği verimi 10 yıl sonra 1960'da 89,78 kg/da'a yükselmiştir. 1925-1960 döneminde haşhaş verimi 11,31 kg/da' dan 58,33 kg/da'a, susam verimi ise 32,45 kg/da dan 60,27 kg/da' a çıkmıştır.

Planlı dönemin başlangıcında ayçiçeği ve susamın ekim alanı, üretim ve verimleri sırasıyla 94 bin ha, 87 bin ton ve 93 kg/da ile 74 bin ha, 40 bin ton ve 54,1 kg/da iken 2012 yılında 605 bin ha, 1.370 bin ton ve 226,5 kg/da ile 29 bin ha, 16 bin ton ve 29,20 kg/da olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 21).

Çizelge 21: Başlıca Yağlı Tohumlarda Üretim, Ekim Alanı ve Verim Durumu

Yıllar	Ayçiçeği			Susam			Yerfıstığı		
	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (Ton)	Ekilen alan (Ha)	Verim (kg/ha)
1963	87.000	94.000	926	40.000	74.000	541	23.000	9.500	2.421
1968	230.000	240.000	958	50.000	80.000	625	32.500	13.000	2.500
1973	560.000	481.000	1.164	26.000	48.000	542	44.000	19.000	2.316
1979	590.000	445.000	1.326	26.000	45.000	578	57.500	25.000	2.300
1984	710.000	565.000	1.257	45.000	90.000	500	47.500	23.000	2.065
1990	860.000	716.000	1.201	39.000	85.000	459	63.000	24.000	2.625
1996	780.000	575.000	1.357	30.000	74.000	405	80.000	34.000	2.353
2000	800.000	542.000	1.476	23.800	50.900	468	78.000	28.300	2.756
2003	800.000	545.000	1.467	22.000	44.000	500	85.000	28.000	3.035
2008	992.000	580.000	1.710	20.338	29.223	695	85.274	24.837	3.430
2012	1.370.000	604.616	2.265	16.221	29.206	555	122.780	37.388	3.300

Kaynak: TÜİK

Türkiye'de yağlı tohumlu bitkilerde kendine yeterliliğin sağlanması gerekmektedir. Aksi halde her sene milyonlarca dolar döviz ödeyerek ayçiçeği tohumu ve ham yağ ithal edilmeye devam edilecektir.

- Sebzeler

Türkiye'de sebze üretimi, tarım tekniği, fiyat, pazarlama koşulları, ambalaj, taşıma ve saklama olanaklarının iyileşmesi özellikle yüksek verimli hibrid tohumlukların kullanımı, gübreleme ve tarımsal mücadele gibi önlemlerle istenilen ölçüde artmıştır. Planlı dönemde 1968 yılında domates üretimi 1,35 milyon ton iken 2012 yılında 11,35 milyon tona çıkmıştır (Çizelge 22).

Çizelge 22: Başlıca Sebzelerin Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Bakla	Taze Fasulye	Kabak	Domates	Hıyar	Patlıcan	Havuç	Lahana	Pırasa
1968	41.941	148.637	299.817	1.346.906	333.999	406.199	45.043	388.496	239.447
1973	53.000	200.000	270.000	2.050.000	360.000	460.000	40.000	400.000	258.000
1979	52.000	284.000	300.000	3.500.000	500.000	630.000	50.000	450.000	290.000
1984	76.000	400.000	300.000	4.000.000	675.000	670.000	140.000	500.000	305.000
1990	75.000	430.000	294.000	6.000.000	1.000.000	735.000	168.000	575.000	340.000
1996	55.000	455.000	330.000	7.800.000	1.300.000	850.000	270.000	575.000	316.000
2000	37.000	514.000	260.000	8.890.000	1.825.000	924.000	235.000	725.000	308.000
2003	44.000	545.000	295.000	9.820.000	1.783.120	935.000	405.000	721.000	305.000
2008	42.885	563.056	297.791	10.985.355	1.682.776	813.686	591.538	674.617	252.286
2012	40.471	621.036	334.518	11.350.000	1.741.878	799.285	714.280	701.465	229.359

Kaynak: TÜİK

Aynı dönemde hıyar üretimi 334 bin tondan 1.74 milyon tona, patlıcan üretimi 406 bin tondan 799 bin tona, taze fasulye üretimi 149 bin tondan 621 bin tona, lahana üretimi 388 bin tondan 701 bin tona artarken, bakla üretimi 42 bin tondan 40 bin tona gerilemiştir. Kabak üretimi ise 335 bin ton civarında gerçekleşmiştir.

Türkiye sebze üretiminde gelinen nokta itibariyle sebze yönünden dünyada kendine yeterli ülkelere biridir. Yaklaşık 827 bin ha sebzelik alandan 28 milyon ton üretim elde edilmektedir. Üretilen sebzenin %82,6'sı meyvesi yenen, %6,2'si baklagil sebzelerin ve %11,2'si ise soğans, yumru ve kök sebzeler oluşturmaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu uygun ekolojik koşullar nedeniyle örtü altı sebzeçiliği de büyük bir gelişim göstermiştir. Toplam 616 bin dekar örtü altı üretim alanı olup bunun %16,5'i cam sera, %46,7'si plastik sera, %24,9'u alçak tünel, %11,9'u yüksek tüneldir. Örtü altı yetiştiricilik Akdeniz, Ege ve Marmara kıyı şeridinde yoğunlaşmıştır. Örtü altı alanın %95'inde başta domates, hıyar, karpuz, kabak, patlıcan ve biber olmak üzere sebze, %4'ünde ise süs bitkileri yetiştirilmektedir. Yetiştirilen ürünler içinde %37,06 ile domates birinci iken bunu %25,56 ile hıyar, %13,35 ile karpuz izlemektedir.

Türkiye'de kişi başına yıllık sebze tüketimi yeterli olmakla birlikte, verimlilik istenen seviyede değildir. Üretimde kalite ve verimliliğin artması, işleme tekniklerinin gelişimi, yeni pazar olanaklarının sağlanmasıyla sebze yetiştiriciliği Türkiye tarımı için önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır.

- Meyveler

Türkiye sahip olduğu iklim ve ekoloji bakımından bazı tropik meyveler dışında birçok meyvenin yetişmesine elverişli koşullara sahiptir. Dünya meyve üretiminde Türkiye %2,3'lük pay ile onuncu sırada yer almaktadır. Muz, portakal, üzüm, elma, mandalina, armut, ananas, şeftali-nektarı, limon ve erik dünyada en fazla üretilen meyvelerdir.

Türkiye'de 1935 yılında 5,5 bin ton olan antep fıstığı üretimi 2012 yılında 150 bin tona, 67,46 bin ton olan ceviz üretimi 203 bin tona, 72 bin ton olan fındık üretimi de 660 bin tona çıkmıştır (Çizelge 23).

Çizelge 23: 1935-2012 Yılları Arasında Sert Kabuklu Meyvelerin Üretim Miktarları (Ton) ve Ağaç Sayıları (Bin Adet)

Yıllar	Antep Fıstığı		Ceviz		Fındık	
	Üretim	Ağaç S.	Üretim	Ağaç S.	Üretim	Ağaç S.
1935	5.538	-	67.461	-	72.324	-
1940	7.336	3.316	58.420	2.255	36.863	170.484
1945	3.588	4.692	45.866	2.463	52.490	159.878
1950	3.219	5.493	48.852	2.457	26.057	127.531
1955	7.633	6.574	67.185	2.977	52.629	147.357
1960	11.900	8.413	70.200	2.854	58.470	161.500
1963	9.890	10.334	82.090	2.961	88.440	176.283
1968	18.700	15.894	96.000	3.149	138.000	197.000
1973	6.500	22.095	110.000	3.716	250.900	218.000
1979	20.000	26.708	150.000	4.100	300.000	268.000
1984	23.000	30.600	112.000	4.250	300.000	271.500
1990	14.000	37.418	115.000	4.376	375.000	282.490
1996	60.000	44.080	115.000	4.494	446.000	290.685
2000	75.000	42.320	116.000	5.040	470.000	292.851
2003	90.000	42.700	130.000	6.200	480.000	317.800
2008	120.113	42.700	170.897	8.046	800.791	357.088
2012	150.000	49.578	203.212	10.519	660.000	356.992

Kaynak: TÜİK

Sert kabuklu meyvelerde üretim artışı özellikle planlı kalkınma döneminde yani 1963 yılından sonra gerçekleşmiştir. 1940 yılına göre ağaç sayıları da antep fıstığında 15 kat, cevizde 4,6 kat, fındıkta 2,1 kat artmıştır. Son yıllarda fındık dikim alanlarında sınırlama ve alternatif ürünlere geçme projesi uygulanmaktadır. Ceviz üretiminde ciddi bir gelişme sözkonusudur.

Taş çekirdekli meyvelerden kayısı üretimi 1935 yılına göre 2012 yılında 12,72 bin tondan 760 bin tona, şeftali üretimi 5,54 bin tondan 611 bin tona, vişne üretimi 6,07 bin tondan 186 bin tona, zeytin üretimi ise 150 bin tondan 1,82 milyon tona yükselmiştir (Çizelge 24).

Çizelge 24: 1935-2012 Yılları Arasında Taş Çekirdekli Meyvelerin Üretim Miktarları (Ton) ve Ağaç Sayıları (Bin Adet)

Yıllar	Kayısı		Şeftali		Vişne		Zeytin	
	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç
1935	12.722	-	5.538	-	6.069	1.041	150.406	-
1940	21.310	2.348	8.783	974	9.562	1.184	291.268	28.503
1945	14.455	2.150	8.154	1.092	12.711	1.476	121.273	27.895
1950	16.121	1.836	9.280	1.141	15.213	1.822	265.412	29.742
1955	10.994	2.203	20.083	2.716	11.738	2.072	200.109	44.265
1960	21.400	2.650	57.660	4.464	18.900	1.803	427.477	54.845
1963	29.400	3.044	63.270	5.015	23.800	1.912	618.857	60.714
1968	55.000	3.692	99.000	5.636	25.000	2.205	822.000	71.488
1973	77.000	4.500	120.000	7.213	34.450	3.776	332.500	77.530
1979	110.000	5.480	220.000	8.940	50.000	3.450	430.000	81.150
1984	200.000	8.300	235.000	10.400	65.000	4.400	800.000	81.600
1990	240.000	9.778	350.000	12.059	90.000	4.314	1.100.000	86.560
1996	206.000	11.878	360.000	12.676	110.000	4.940	1.800.000	89.740
2000	530.000	13.420	430.000	14.470	106.000	6.110	1.800.000	97.770
2003	460.000	13.470	470.000	15.450	145.000	7.070	850.000	102.750
2008	716.415	15.461	552.000	16.708	185.435	7.708	1.464.248	151.630
2012	760.000	16.663	611.165	17.719	186.443	7.079	1.820.000	157.905

Kaynak: TÜİK

1940-2012 yılları arasında kayısının ağaç sayısı 7,1 kat, şeftalinin 18,2 kat, vişnenin 5,97 kat, zeytinin ise 5,54 kat artmıştır.

Ağaç başına verim kayısında 9,10 kg.dan 45,61 kg.'a, şeftalide 9,02 kg.dan 34,5 kg'a, vişnede 8,08 kg. dan 26,33 kg'a, zeytinde ise 10,22 kg. dan, 11,52 kg.'a yükselmiştir.

1935-2012 yılları arasında limon üretimi 18 bin ton dan 710 bin tona, mandalina üretimi 21 bin tondan 875 bin tona, portakal üretimi ise 134 bin tondan 1,66 milyon tona büyük bir sıçrama yapmıştır(Çizelge 25).

Çizelge 25: 1935-2012 Yılları Arasında Turunçgiller Üretim Miktarı (Ton) ve Ağaç Sayısı (Bin Adet)

Yıllar	Limon		Mandalina		Portakal	
	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç
1935	18.000	-	21.000	-	134.000	-
1940	36.963	257	53.237	415	236.392	1.551
1945	55.054	352	43.961	504	137.812	1.761
1950	69.418	524	35.176	540	206.870	3.828
1955	240.157	586	284.213	871	988.504	4.460
1960	634.620	856	345.396	1.382	1.255.200	5.494
1963	37.180	1.020	25.000	1.794	245.000	7.203
1968	130.000	1.518	56.000	2.560	476.000	7.712
1973	122.375	1.721	84.000	3.900	470.000	8.100
1979	280.000	3.585	155.000	4.700	680.000	9.000
1984	317.500	3.980	219.400	6.005	761.000	10.450
1990	357.000	4.980	345.000	7.844	735.000	11.211
1996	401.000	5.440	450.000	8.415	890.000	12.200
2000	460.000	5.872	560.000	9.217	1.070.000	12.515
2003	550.000	6.530	550.000	10.500	1.250.000	13.090
2008	672.452	6.858	756.473	10.146	1.427.156	14.091
2012	710.211	7.784	875.000	11.715	1.661.111	14.799

Kaynak:TUİK

Ağaç sayılarında da 1940 yılına göre 2012'de limon için 30,28 kat, mandalinada 28,22 kat, portakalda 9,54 kat artış vardır. Son yıllarda narenciye önemli bir ihracat ürünü olmuştur.

Üzümsü meyvelerden dut, incir ve üzüm üretimi 1940-2012 döneminde sırasıyla 1,50 kat, 1,90 kat ve 4,50 kat artmıştır. Ağaç sayısındaki değişim ise aynı dönemde dut için 0,93 kat azalış, incir için 2,29 kat artış, üzüm için 1,19 kat artışı ortaya koymaktadır (Çizelge 26).

Çizelge 26: 1935-2012 Yılları Arasında Üzümsü Meyvelerin Üretim Miktarı (Ton) Ve Ağaç Sayıları (Bin Adet)

Yıllar	Dut		İncir		Üzüm	
	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç
1935	46.926	-	94.981	-	1.057.272	-
1940	49.732	3.035	144.573	4.529	941.961	3.872
1945	43.229	3.012	69.793	4.003	1.461.227	3.247
1950	57.256	3.697	86.104	4.469	1.399.337	5.611
1955	77.583	4.070	100.399	6.147	1.895.164	7.073
1960	71.400	4.211	165.000	6.459	2.775.200	7.570
1963	86.000	4.421	208.190	6.511	2.692.870	7.940
1968	106.000	4.338	215.000	5.867	3.725.000	8.480
1973	90.000	4.357	190.000	6.240	3.344.000	8.160
1979	93.000	4.545	200.000	6.132	3.500.000	8.500
1984	85.000	4.250	330.000	8.675	3.300.000	6.250
1990	80.000	3.554	300.000	10.843	3.500.000	5.800
1996	74.000	3.203	290.000	10.778	3.700.000	5.600
2000	60.000	2.925	240.000	9.770	3.600.000	5.350
2003	55.000	2.555	280.000	10.535	3.650.000	5.500
2008	65.140	2.839	205.067	10.094	3.918.442	4.827
2012	74.170	2.826	275.002	10.389	4.234.305	4.622

Kaynak: TÜİK

Üzümsü meyvelerden çilek üretimi de özellikle son 20 yılda büyük bir gelişme göstermiştir. 1990 yılında 5380 ha. alanda üretilirken 2012 senesinde bu alan 12792 ha'a, üretimde 51 bin tondan, 352 bin tona çıkmıştır.

Yumuşak çekirdekli meyvelerden en önemlileri elma ve armuttur. Elma üretimi 1940 yılında 81,78 bin ton iken 2012'de 2,89 milyon tona, armut üretimi ise 61,61 bin tondan 443 bin tona yükselmiştir (Çizelge 27).

Çizelge 27: 1935-2012 Yılları Arasında Yumuşak Çekirdekli Meyvelerin Üretim Miktarları (Ton) ve Ağaç Sayıları (Bin Adet)

Yıllar	Armut		Elma	
	Üretim	Ağaç	Üretim	Ağaç
1935	66.762	-	121.177	-
1940	61.613	5.889	81.781	6.540
1945	72.553	5.958	79.225	7.274
1950	71.944	6.226	125.407	6.366
1955	83.633	7.470	108.782	10.046
1960	110.100	9.168	207.900	13.803
1963	151.570	9.958	326.655	17.072
1968	180.000	11.060	700.000	23.105
1973	195.000	13.100	850.000	27.900
1979	280.000	13.800	1.350.000	35.000
1984	360.000	15.000	1.900.000	39.530
1990	413.000	14.750	1.900.000	39.650
1996	415.000	13.905	2.200.000	38.220
2000	380.000	12.710	2.400.000	38.380
2003	370.000	12.240	2.600.000	42.100
2008	355.476	11.731	2.505.000	49.620
2012	442.646	12.591	2.889.000	61.101

Kaynak: TÜİK

Ağaç sayıları 1940-2012 döneminde armut için 2,13 kat, elma için 9,34 kat artmıştır. Ağaç başına meyve verimi 1940 yılında armutta 10,46 kg iken 2012 senesinde 35,15 kg'a, elmada ise 12,50 kg iken 47,28 kg'a çıkmıştır.

Türkiye'de meyve üretiminde hasat öncesi, hasat, depolama, taşıma, ambalajlama ve pazara sunum aşamalarındaki kayıpların en aza indirilmesi, ulusal ekonomiye önemli katkı yaratacaktır. İstikrarlı pazarların bulunması, işleme olanaklarının modern teknoloji ile birlikte artırılması, standart ürün yetiştirilmesi, depolama, ambalajlama ve taşımadaki iyileştirmeler, yüksek verimli çeşitlere yönelmesi Türkiye tarımında meyveciliğin ekonomik katkısını artıracaktır. Geleneksel ihracat ürünleri olan üzüm, incir, fındık gibi ürünlerin yanına yeni ihracat meyveleri de eklenebilecektir.

b) Hayvansal Üretim

Hayvancılık, sağlıklı ve dengeli beslenme, hayvancılığa bağlı sanayinin gelişmesi, istihdam yaratılması, aile ekonomisinin desteklenmesi, bitkisel üretim artıklarının değerlendirilmesi, tarımda rantabilitenin artırılması, kırsal gelişme, ihracat gibi pek çok yönden önemli bir tarımsal faaliyet koludur. Gelişmiş ekonomilerde tarımsal üretim değeri içinde hayvancılığın payı % 50 ve üzerindedir. Bu oran Türkiye'de % 30 civarındadır. Damızlık materyal, kaliteli kaba yem açığı, hayvan barınaklarının istenen koşulların gerisinde

bulunması, ıslahta beklenen hedeflere ulaşılamaması, verim düşüklüğü, pazarlama ve işleme gibi sorunlar nedeniyle Türkiye'de hayvancılıkta beklenen hedeflere ulaşılamamıştır. Hayvan sayısı yanında hayvansal üretimde de azalmalar yaşanabilmektedir.

Türkiye'de işletme başına düşen hayvan sayısının düşük olması, genellikle öncelikle öz tüketime yönelik üretim yapısı, verim düşüklüğüne ve teknolojiyen yararlanamamaya neden olabilmektedir.

1929 yılına göre 1960 senesinde irat hayvanlarının sayısında önemli artışlar olmuştur (Çizelge 28).

Çizelge 28: 1929-1960 Yılları Arasında Canlı Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Koyun	Kıl keçisi	Tiftik keçisi	Kümes hayvanları tavuk ve horoz
1929	492.000	4.685.000	10.184.524	8.342.877	2.784.644	-
1935	540.184	6.486.176	13.591.000	8.456.000	3.305.424	18.884.000
1940	947.208	9.759.282	26.271.838	11.394.957	5.500.648	18.446.000
1945	848.166	9.809.926	23.386.009	12.221.969	4.026.448	17.843.000
1950	947.731	10.123.185	23.082.521	14.498.268	3.966.336	19.344.000
1955	1.056.000	11.058.935	26.443.838	16.216.513	4.816.689	23.624.000
1960	1.140.000	12.435.000	34.463.200	18.636.700	5.995.500	27.164.000

Kaynak: DİE, 2001

Sığır sayısı 4,68 milyon baştan 12,43 milyon başa, koyun sayısı 10,18 milyon baştan 34,46 milyon başa, kıl keçisi sayısı 8,34 bin baştan 18,64 milyon başa, tiftik keçisi sayısı 2,78 milyon baştan 6 milyon başa, kümes hayvanları (tavuk ve horoz) sayısı ise 19 milyondan 27 milyon adede çıkmıştır.

Planlı dönemde 1963 yılından 1998 yılına kadar hayvan sayılarında önemli azalmalar ortaya çıkmıştır (Çizelge 29).

Çizelge 29: 1963-2012 Yıllar Arasında Belli Başlı Canlı Hayvanların Sayıları (Baş)

Yıllar	Manda	Sığır	Kıl keçisi	Koyun
1963	1.165.860	12.704.130	15.917.910	32.278.980
1968	1.257.000	13.761.000	15.187.000	36.587.000
1973	1.023.000	13.236.000	15.062.000	40.093.000
1979	1.040.000	15.567.000	15.109.000	46.026.000
1984	544.000	12.410.000	11.127.000	40.391.000
1990	371.000	12.377.000	9.698.000	40.553.000
1996	235.000	11.886.000	8.242.000	33.072.000
1998	127.281	11.031.000	7.523.000	29.435.000
2001	138.000	10.548.000	7.022.000	26.972.000
2003	113.000	9.789.000	6.516.000	25.431.000
2008	86.298	10.860.000	5.435.400	23.975.000
2012	107.435	13.915.000	8.200.000	27.425.000

Kaynak: TÜİK

1968 yılına göre 2012 yılında manda sayısı 1,17 milyon baştan 107 bin başa, kıl keçi sayısı 16 milyon baştan 8,2 milyon başa, koyun sayısı 32,28 milyon baştan 27,42 milyon başa gerilemiştir. Sığır sayısı ise 12,70 milyon baştan 14 milyon başa yükselmiştir. Türkiye tarımında mekanizasyon seviyesinin artmasıyla birlikte iş hayvanı (at, eşek, katır) sayısı da azalmıştır.

İrat hayvanlarının sayısının azalmasında hayvan popülasyonu içinde yüksek verimli hayvanların oranının artmasının da etkisi vardır. 2012 yılında sığır varlığının %69,70'ı kültür + melez, %30,30'ı ise yerli ırk hayvandır. Koyun varlığının ise %5,6'sı merinos, %94,4'ü yerli ırktır. 1990 yılında keçi varlığının %88,35'i kıl keçi, %11,65'i tiftik keçisi iken 2012 yılında %98,2 ve %1,8 olup, tiftik keçisi sayısı son yıllarda hızlı bir şekilde azalmıştır. Koyun ve keçi varlığı içinde yerli ırklar ağırlığını sürdürmektedir.

Süt üretimi yönünden bakıldığında 1929-1960 döneminde sağılan inek sayısı 1,46 milyon baştan 3,78 milyon başa, koyun sayısı ise 7 milyon başta 18,83 milyon başa çıkmıştır (Çizelge 31).

Çizelge 30: 1929-1960 Yılları Arasında Sağılan İnek ve Koyun Sayıları, Süt Üretimi ve Süt Verimi

Yıllar	Sağılan İnek			Sağılan Koyun		
	Sayı (Baş)	Süt Üretimi (ton)	Süt verimi (kg/baş)	Sayı (Baş)	Süt üretimi (ton)	Süt verimi (kg/baş)
1929	1.456.643	705.699	484	6.998.268	367.422	53
1935	1.524.858	797.002	523	8.530.863	461.817	54
1940	2.232.919	1.160.502	520	12.822.480	713.090	56
1945	2.431.581	835.258	344	11.535.097	400.575	35
1950	2.641.844	1.381.535	523	11.814.811	667.710	57
1955	3.072.432	1.641.715	534	14.311.680	800.239	56
1960	3.778.605	2.248.260	595	18.830.700	882.000	47

Kaynak: DİE.

İnek başına süt verimi aynı dönemde 484 kg dan 595 kg'a çıkarken, koyun başına süt verimi 53 kg'dan 47 kg'a düşmüştür.

Planlı dönemde sağılan inek sayısı %34,96 artışla 4,02 milyon baştan 5,43 milyon başa çıkarken, sağılan koyun sayısı %20,64 azalışla 16,26 milyon baştan 13,06 milyon başa inmiştir. Sağılan kıl keçi sayısı ise 7,90 milyon baştan 3,5 milyon başa inmiştir (Çizelge 31).

Çizelge 31. Sağılan İnek, Koyun, Kıl Keçi Sayısı, Süt Üretimi Ve Süt Verimi(1963-2012)

Yıllar	Sağılan İnek			Sağılan Koyun			Sağılan Kıl Keçi		
	Sayı (Baş)	Süt Üretimi (ton)	Süt verimi (kg/baş)	Sayı (Baş)	Süt üretimi (ton)	Süt verimi (kg/baş)	Sayı (Baş)	Süt üretimi (ton)	Süt verimi (kg/baş)
1963	4.024.000	2.350.590	584	16.256.320	763.830	47	7.899.440	596.330	75
1968	4.528.000	2.664.000	588	18.149.000	851.000	47	7.462.000	567.000	76
1973	4.736.000	2.747.000	580	20.372.000	953.000	47	7.535.000	562.000	75
1979	5.839.570	3.386.415	580	23.244.260	1.102.190	47	7.478.100	571.145	76
1984	5.882.911	7.767.549	1.320	21.839.534	1.021.996	47	5.752.343	345.872	60
1990	5.892.550	7.960.640	1.351	23.698.830	1.145.015	48	5.357.670	323.725	60
1996	5.968.220	9.465.60	1.586	18.890.080	921.660	49	4.379.230	258.155	59
1998	5.489.043	8.832.059	1.609	16.776.236	813.078	48	3.988.811	240.121	60
2003	5.040.362	9.514.138	1.888	12.477.217	769.959	85	2.999.110	274.350	91
2008	4.080.243	11.255.176	2.758	9.642.170	746.872	77	1.937.387	207.385	107
2012	5.431.400	15.977.877	2.941	13.068.428	1.007.007	77	3.439.708	367.208	106

Kaynak: TÜİK 2014.

Süt verimi inek için 584 kg/baş'tan 2941 kg/baş'a, koyun için 47 kg/baş'tan 77 kg/baş'a, kıl keçide 75 kg/baş'tan 106 kg/baş'a çıkmıştır. Son yıllarda peynir, dondurma ve çocuk maması yapımı için keçi sütüne olan talebin arttığı görülmektedir. Toplam süt üretimimiz içinde inek sütü %92,08, koyun sütü %5,8, keçi sütü de %2,12 paya sahiptir.

Çizelge 32. 1936-2009 Yılları Arasında Kesilen Dana, Sığır, Koyun ve Kuzu Sayısı, Deri Üretimi, Et Üretimi ve Verimi

Yıllar	Dana				Sığır				Koyun				Kuzu			
	Kesilen Sayı (Baş)	Deri Üretimi (Adet)	Et Üretimi (Ton)	Verim (kg/baş)	Kesilen Sayı (Baş)	Deri Üretimi (Adet)	Et Üretimi (Ton)	Verim (kg/baş)	Kesilen Sayı (Baş)	Deri Üretimi (Adet)	Et Üretimi (Ton)	Verim (kg/baş)	Kesilen Sayı (Baş)	Deri Üretimi (Adet)	Et Üretimi (Ton)	Verim (kg/baş)
1936	76.395	-	2.295	30	203.395	-	-	-	1.320.734	-	21.446	16	797.322	-	4.498	6
1940	96.716	116.050	2.296	31	317.995	377.994	23.222	73	1.783.329	2.043.623	29.400	16	973.249	1.167.900	5.383	6
1945	2.973	3.557	92	31	344.303	413.145	24.843	72	1.752.030	2.102.414	27.977	16	737.233	884.687	4.079	6
1950	75.495	90.585	2.269	30	366.802	443.690	31.036	85	1.917.771	2.301.323	33.693	18	1.134.463	1.361.323	7.354	6
1955	191.978	230.369	3.896	31	650.722	780.868	56.414	87	2.371.985	2.846.380	41.253	17	1.477.918	1.773.500	10.482	7
1960	329.123	395.100	9.838	30	649.772	781.400	58.606	90	3.065.792	3.671.700	53.728	18	1.714.638	2.055.000	13.638	8
1963	390.900	469.090	12.900	33	731.920	878.300	66.020	90	2.459.460	2.931.340	43.550	18	2.678.330	3.214.240	21.420	8
1968	532.524	663.030	17.612	32	797.336	937.075	69.398	87	2.824.355	3.389.230	48.415	17	2.512.689	3.015.245	20.092	8
1973	673.695	808.445	21.620	32	795.625	954.760	63.382	80	2.749.905	3.299.905	46.409	17	3.248.745	3.898.510	26.001	8
1979	1.051.090	1.261.350	36.405	35	1.044.770	1.044.770	86.320	83	2.779.930	3.335.990	46.490	17	2.415.340	2.898.440	19.375	8
1984	1.384.988	1.510.958	150.156	109	1.447.071	1.447.071	203.038	140	6.946.551	7.432.445	129.378	19	5.299.828	5.781.673	62.374	12
1990	1.123.380	1.235.790	116.210	103	1.630.760	1.630.760	212.835	129	5.148.410	5.595.360	95.195	18	4.287.260	4.715.790	48.375	11
1996	934.223	1.027.721	155.630	167	881.777	881.777	146.205	166	2.605.812	2.831.790	56.640	22	2.930.488	3.223.540	41.485	14
1998	1.049.228	1.154.150	177.381	169	1.151.247	1.151.247	185.892	158	4.043.145	4.343.032	87.841	22	3.855.896	4.241.486	56.862	15
2003	662.243	738.467	130.284	197	928.802	928.854	160.172	172	1.235.603	1.308.769	28.000	23	2.318.475	2.550.323	35.004	15
2007	314.543	345.997	63.141	201	2.003.991	2.178.805	431.963	198	6.428.866	6.884.829	117.324	17	3.703.646	4.074.010	57.120	15
2008	290.430	319.495	55.406	191	1.736.107	1.897.350	370.619	195	5.388.906	6.031.012	96.738	16	3.729.625	4.102.387	56.422	15
2009	176.639	194.234	34.444	195	1.502.073	1.639.905	325.286	198	3.997.348	4.319.367	74.633	17	2.532.373	2.785.610	41.901	16

Deri ve et üretimi 1936-2009 döneminde yıldan yıla genellikle artış seyri göstermekle beraber 2003 yılından sonraki düşüş de göze çarpmaktadır (Çizelge 32).

Dana eti üretimi 1936-2009 döneminde 2,3 bin tondan 34.4 bin tona çıkarken, et verimi de 30 kg/baş'tan 195 kg/baş'a yükselmiştir. Sığır eti üretimi 1940 yılında 23,22 bin ton iken, 2009'da 325.286 tona çıkmış, verim 73 kg/baş'tan 198 kg/baş'a yükselmiştir. Koyun eti 1936 yılında 21,45 bin ton üretilirken, 2009 senesinde 74.63 tona çıkmış, hayvan başına et verimi 16 kg'dan 17 kg'a yükselmiştir. Kuzu eti üretimi aynı dönemde 4,50 bin tondan 41,90 bin tona, et verimi de 6 kg/baş'tan 16 kg/baş'a artmıştır. Deri sanayinin hammaddesi olan hayvan derisi üretiminde 1940 yılına göre 2009 yılında dana derisinde 1,67 kat, sığır derisinde 4,33 kat, koyun derisinde 2,11 kat ve kuzu derisinde 2,38 artış gerçekleşmiştir.

Türkiye doğal koşullar bakımından hayvancılığa elverişli bir ülkedir. Özellikle doğu bölgelerimiz iyi kaliteli ve geniş meraları ile hayvancılığın hakim olduğu bölgelerdir. Diğer bölgelerde de ekonomik, kültürel ve diğer çeşitli faktörlerin olumlu olmasından dolayı hayvancılık yapılabilmektedir.

1963-1967 yılları arasında, toplam hayvansal ürünlerin üretiminde % 31 artış öngörülmüş, fakat gerçekleşen artış % 13 olmuştur. 500 bin hektar mera ıslahı hedeflenmiş, buna karşılık 50 bin hektar ıslah edilebilmiştir. Kaba yem üretiminde de çok az bir gelişme kaydedilmiştir. Hayvancılığın istenilen noktaya ulaşabilmesi için gerekli toplam yem artışının ancak % 30 kadarı karşılanabilmiştir.

I. Plan döneminde hastalıklarla mücadele, aşılama ve ilaçlama çalışmaları öngörülen hedeflere uygun olarak yapılmışsa da mevcut imkanlar yeterli olmadığından bu çalışmalar hayvan ölümlerinde beklenen azalmayı sağlayacak ölçüde genişletilememiştir. Hayvan ırklarının ıslahı için suni tohumlama programları geliştirilmiş ve bu programlarda verilen hedeflere ulaşılmıştır.

II. Plan döneminde doğum oranlarında belli bir değişikliğin olmadığı, ölüm oranlarının ise veteriner hizmetlerindeki gelişme ve hayvan hastalıkları ile mücadele etkinliğinin artması ile azaldığı görülmüştür.

III. Plan döneminde, hayvan soylarının iyileştirilerek verimlerinin artırılması temel politikasının yanında, yerli soylardan daha verimli olanlarının araştırılması ve bunların çoğaltılarak yetiştiricilere damızlık olarak verilmesi dönem içinde ilgili kamu kuruluşlarınca sürdürülmüş, ancak kalıtsal sınırların elverdiği verim artışlarının sağlanabilmesinde, büyük ölçüde yeterli ve dengeli beslenme faktörüne bağlı kalmıştır. Yem bitkileri üretiminin geliştirilmesi hedefine ulaşılamamış, yem bitkileri üretim alanı toplam tarımsal alanın % 1.7'si gibi küçük bir bölümünde yer alabilmiştir.

IV. Plan dönemi için hedeflerin saptanmasında, nüfus ve gelir artışının yaratacağı talep artışlarının iç üretimle karşılanması, daha dengeli bir beslenme

düzeyine ulaşılması, hayvancılıkla uğraşan gerice yörelerde gelir artışı sağlanarak refahın yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Et üretiminin yılda ortalama %6,2 gelişme göstermesi, özellikle tavuk eti üretiminin %12,1 oranında artışı ile hayvansal protein talebinin karşılanması beklenmektedir.

V. Plan döneminde, hayvancılık ürünlerinde %4,7 oranında artış tahmin öngörülmüş fakat %4,4 oranında artış gerçekleşmiştir. Hayvan varlığı içinde yüksek verimli kültür ırkı hayvan miktarının çoğaltılması, et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünlerin miktar ve kalitesinin artırılması hedef alınmıştır.

VI. Plan döneminde hayvancılık ithalat artış hızının yüzde 0,7 olması, ihracatın ise yüzde 6,3 oranında olması beklenmektedir. Hayvansal üretimin ortalama artış hedefi ise yüzde 4,9 olarak artması hedeflenmesine rağmen, birim başına hayvan veriminin düşük olduğu belirtilmiştir.

VII. Plan döneminde, yapay tohumlama üzerinde önemle durulmuş ve 1995 yılına kıyasla 1999 yılında tohumlanan dişi sığır sayısının % 70 artırılması ve 2.1 milyon başa ulaştırılması öngörülmüştür. Bununla birlikte, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerine göre bu hedefe ulaşılammış, hatta çok gerisinde kalmıştır. Islah çalışmaları sonucunda kültür ırkı sığırların her yıl % 9, melezlerin ise % 6 düzeyinde artacağı; 1998 yılı sonunda kültür ırkı ve melezlerin payının sırasıyla % 21,8 ve % 45,4'e ulaşacağı öngörülmüştür. 1998 yılı DİE verilerine göre ise gerçekleşme sırasıyla % 15.7 ve % 42.6 dolayında olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere, gerçekleşme melezlerde beklenene oldukça yakın olmuş; ancak kültür ırklarında beklenenin oldukça gerisinde kalmıştır.

VIII. Plan döneminde, sığır varlığının genetik seviyesinin yükseltilmesi, diğer yandan çevre koşullarını iyileştirici çalışmalar planlanmıştır. Bugüne kadar yapılan genetik ıslah çalışmaları ile oluşturulan kültür ırkı ve melez sığır popülasyonu yurtiçi damızlık gereksinimini karşılayacak düzeye erişmiştir. Islah programlarının uygulanması ve bu kapsamda etkin bir damızlık pazarlama organizasyonunun sağlanması halinde gebe düve ithalatının yapılması için hiçbir gerekçe kalmayacağı belirtilmiştir.

IX. Plan döneminde, et ve et ürünleri piyasasında fiyat dengesini sağlamak üzere canlı hayvan ve kırmızı et ithalatı yapılmış, hayvancılıkta yatırımlar artırılmıştır. Türkiye'de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve çeşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir.

1973 yılının kurak geçmesi sonucu hayvancılık olumsuz etkilenmiş ve buna rağmen bu dönemde yıllık ortalama gelişme hızı % 4.7 olarak gerçekleşmiştir. 1972-1977 yılları arasında kişi başına ortalama et tüketimi 18.5 kg iken 22 kg'a, süt tüketimi de 96.6 kg iken 113.5 kg'a ulaşmıştır.

Türkiye'de planlı kalkınma döneminde hayvancılık, bitkisel üretime göre daha az gelişme göstermesine rağmen, tarım sektörünün temel alt sektörlerinden bir olma özelliğini korumaktadır. 1988-1989 döneminde ülkemizdeki 3.650.910 tarım işletmesinin % 86.3'ünde bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri birlikte yapılmakta, % 11.46'sında sadece bitkisel üretim ve % 2.52'sinde ise sadece hayvansal üretim yer almaktaydı.

1989 yılında yeme yapılan teşvik primi ödemelerinin kaldırılması, hayvancılıkta en önemli masraf unsuru olan yem masraflarının daha da artmasına neden olmuştur.

1990 yılında hayvancılığın milli gelir içindeki payı % 6, tarımsal gelir içindeki payı ancak % 29-34 seviyesindedir. 2013 yılında ise tarımın milli gelirden aldığı pay %8-9 olmakla birlikte, tarımsal gelirden hayvansal üretimin payı %30'dur. 1991 yılında tarımsal faaliyette bulunan işletme sayısı 4.066.243'dür. Yalnız hayvancılık yapan işletme sayısı ise 147.653'tür. 2001 yılı Genel Tarım Sayımına göre ise, tarımla uğraşan hane halkı sayısı 3 076 650 olup, hayvancılık ile uğraşan işletme sayısı 72.608'dir. Planlı dönemde hayvancılığın gelişmesi için hem çevre şartlarının iyileştirilmesi hem de genotipin ıslahı konusunda çalışmalar yapılmıştır.

1980'li yıllara kadar Tarım Bakanlığı tarafından yönlendirilen hayvancılık hizmetleri, o yıldan itibaren artarak devam eden bir tempoyla doğrudan ilişkisi olmayan birçok birimin güdümüne girmeye başlamıştır. Ülke hayvancılığı kamu adına en az 15 değişik birim tarafından programı, amacı ve politikası pek de belirgin olmayan bir sistem içerisinde, kısa vadeli politikalarla yürütülmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde artan nüfusa paralel olarak artan gıda maddeleri talebi ve hızla genişleyen şehirleşmenin de etkisiyle yeni alanların tarıma açılması makineleşmeyle birlikte, makine ile geniş alanları işleme imkanı, meraların işlenmesine ve hızla daralmasına yol açmıştır. Bütün bunlar ülkemizde mevcut olan kaba yem ihtiyacının gederek artmasına neden olmuştur.

Uzun yıllar meralarımız tahrip olduktan sonra 25.02.1998 tarihinde 4342 sayılı "Mera Kanunu" TBMM'nde kabul edilmiş ve 28.02.1998 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yasa 1998 yılının tarım konusundaki en önemli karardır. 38 madde ve 7 bölümden oluşan yasa ile birçok konuya hukuki bir açıklama ve düzenleme getirilmiştir. Bunun yanında meralarımızın korunmasında ve geliştirilmesinde en büyük sorun olan finansman sorununa bir çözüm olarak mera fonu kurulması hükmü getirilmiştir. Bu fonun oluşturulması ile ilgili yönetmeliğin 31.07.1998 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle mera, yaylak ve kışlakların bakım, tespit ve tahdit çalışmaları ile

meraların ıslah çalışmaları için bir kaynağın oluşturulması amaçlanmıştır. Mera Kanunu ile de mera, yaylak ve kışlakların tespiti yapılarak Belediye ve Köy tüzel kişiliklerine tahsis edilmesi belirlenecek kuralara uygun şekilde kullanımının sağlanması; meraların bakım ve ıslahlarının yapılarak verimliliklerin arttırılması ve meraların kullanımının denetlenerek korunmasının sağlanması amaçlanmıştır.

1960'lı yıllara kadar kk aile işletmelerinde geleneksel köy tavukçuluğu şeklinde bir uğraş alanı olan kanatlı hayvan yetiştiriciliği, Türkiye Kalkınma Vakfının lkemizde başlattığı sözleşmeli tavuk yetiştiriciliği modeli ile bir ivme kazanmış ve 20-25 yıl gibi kısa bir sürede gelişmiş batı ülkeleri ile rekabet edebilecek bir seviyeye ulaşmıştır.

Ancak bu üretim artışlarına rağmen, her yaştaki insanlar için çok sağlıklı bir gıda maddesi olan beyaz et ve yumurta, ülkemizde yeterince tüketilmemektedir. IX Kalkınma Planında kişi başına 13,20 kg tavuk eti ve 145 adet yumurta tüketimi olduğu belirtilmektedir.

Üreticinin gelir ve yaşam düzeyini arttırmak, modern ve rasyonel işletmeler oluşturup, retilimi arttırmak için hayvancılıkla ilgili olarak değişik zamanlarda çeşitli destekleme politikaları izlenmiştir. Bunlar; kaynak kullanımını destekleme fonu ödemeleri, ithal damızlık süt ineği ve yurt içinde yetiştirilen kültür ırkı hayvanların teşviği, ilaç sübvansiyonu, elektrik sübvansiyonu, süt teşvik primi, et teşvik primi, fiyat yolu ile destekleme, suni tohumlama, tavizli krediler, sıfır faizli besicilik kredileri, dış ticaret mevzuatı ile hayvancılığın desteklenmesi gibi uygulamalar olmuştur.

Türkiye'de yetiştiriciliği yok olma noktasına gelen ipekbocekiliği, kıl ve tiftik üretimini canlandırmak gerekmektedir.